

Barlay Ö. Szabolcs „Magunkba le” – Reményik Sándor

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyar nyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

VILÁGNÉZETI FIGYELŐ

7.

Barlay Ö. Szabolcs

**„MAGUNKBA LE”
REMÉNYIK SÁNDOR**

A Prohászka Baráti Kör Kiadványa
Székesfehérvár
2009

Impresszum

Barlay Ö. Szabolcs
„Magunkba le” – Reményik Sándor

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 2009-ben jelent meg a Prohászka Baráti Kör kiadványaként, Székesfehérvárott, az ISBN 978 963 88578 0 4 azonosítóval. Az elektronikus változat a szerző engedélyével készült. A könyvet lekipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más jog a szerzőé.

A versidézetek forrása: *Reményik Sándor összes versei I–II.*, Révai, Budapest, 1943. és Lantz Lám Irén: *A lámpagyújtogató*, Studium Kft., Kolozsvár, 2007. (a *Lámpagyújtogó* és *Az úszó kő* című versei).

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék.....	3
Bemutató.....	5
„Magunkba le”.....	9
Magyarságunk.....	11
Cherchez la femme.....	17
Sponsa Verbi – Reményik istenélménye.....	24
A mélypont.....	24
Az útkeresés: „Testvéreim, jertek, segítsetek”.....	25
Az istenarc megtalálása.....	26
Kegyelem.....	27
„Eszter testvér”.....	28
Függelék.....	31
Szomorúfűz.....	32
Lámpagyújtogató.....	33
Az építész fia.....	34
Akarom.....	35
Érdemes?.....	36
Emberáldozat.....	37
Az a félelmetes másik.....	38
Jelek.....	39
Magunkba le.....	40
Nyugodt vagyok.....	41
A szikra szikra csak.....	42
Mint Jób.....	43
Három szín.....	44
Nagy magyar télben.....	45
Mene Tekel.....	46
Eredj, ha tudsz!.....	48
Az árnyék-kapitány.....	50
Bimbóban maradt szerelmek.....	51
Tőlem.....	51
Az úszó kő.....	52
Toll és ecset.....	53
„Cherchez la femme”.....	54
Férfi sorsa.....	56
A testvér.....	57
Egy vérből.....	58
Mikor ünnepet ül.....	59
A beépített lélek.....	60
Kölcsön.....	61
Tükrök törvénye.....	62
Tragédia.....	63
Isten.....	64
Istenarc.....	65
Nem a teljes pohár.....	66

Kegyelem	69
Kicsi menyasszonyok.....	70
Szeresd az Istent s tégy, amit akarsz.....	71
Álmodsz-e róla?	72
Sponsa Verbi.....	74

A Függelék versei betűrendben

A beépített lélek	60
A szikra szikra csak.....	42
A testvér	57
Akarom	35
Álmodsz-e róla?	72
Az a félelmetes másik	38
Az árnyék-kapitány	50
Az építész fia.....	34
Az úszó kő.....	52
Bimbóban maradt szerelmek.....	51
„Cherchez la femme”	54
Egy vérből	58
Emberáldozat	37
Érdemes?	36
Eredj, ha tudsz!	48
Férfi sorsa.....	56
Három szín	44
Isten.....	64
Istenarc	65
Jelek	39
Kegyelem	69
Kicsi menyasszonyok.....	70
Kölcsön	61
Lámpagyújtogató	33
Magunkba le.....	40
Mene Tekel	46
Mikor ünnepet ül.....	59
Mint Jób.....	43
Nagy magyar télben.....	45
Nem a teljes pohár	66
Nyugodt vagyok.....	41
Sponsa Verbi.....	74
Szeresd az Istent s tégy, amit akarsz.....	71
Szomorúfűz	32
Tőlem	51
Toll és ecset.....	53
Tragédia	63
Tükrök törvénye.....	62

Bemutakozás

A hazai irodalomtörténészeknek sok vétkes mulasztásuk van. De ezek közül a legkirívóbbak közé tartozik, hogy kül- és belpolitikai okok miatt kirekesztenek számos író. Róluk nemcsak a múltban, de a jelenben sem vesznek tudomást. Ennek következtében sem a kiadók, sem az olvasóközönség mindmáig igen keveset, vagy semmit sem tud róluk. Ezek között találunk papköltőket, nemzeti elkötelezetteket, idealistákat, és olyanokat, akiket még ma sem illik idézni, egyetemen tanítani, róluk tanulmányokat, pláne monográfiákat írni.

Az erdélyi Reményik Sándor is ezek közé tartozott. Őt kettős lakat alá zárták. Nevét, alkotásait a tiltottak listájának élére írta két diktatúra is: a román éppúgy, mint a magyar. E kettős inkvizíció szelleme mindmáig érezteti hatását. Erdélyben most sem tanácsos Végvári verseket közreadni, szavalni még kevésbé. De a magyar posztkommunista-liberális éra ugyanúgy bánik vele.

Irodalmi estjeimen döbbsenem rá, hogy a múlt század egyik legnagyobb magyar költőjéről jóformán semmit nem tud még az irodalmat kedvelő közönség sem.

Éppen ezért tanulmányomat azzal kezdem, hogy bemutatom Reményik Sándort. De ezt úgy teszem, hogy nem én beszélek róla, hanem versein keresztül szeretném „beszéltetni”. Ez még hitelesebbé teszi a bemutatkozást. Minden költőnek vannak olyan versei, írásai, melyek egyértelművé teszik, hogy milyen a személyisége, karaktere, életszemlélete, világnézete.

Két gyermekkori élményével kezdeném, mert mindegyik egész életére jellemző.

Néhány éves volt csupán, amikor megkérte édesanyját, hogy rajzoljon neki valamit. *„Rajzolt egy házat s egy szomorúfüzfát. / (Lerajzolhatott volna engem is...) / Én akkor azt kérdeztem, hogy mi ez? / Anyám felelt: Ez egy szomorúfüz. / Én faggattam tovább: Mért szomorú? / S aztán még arra is kíváncsi voltam, / Hogy: «mikor nem lesz szomorú?» / A váratlan kérdéstől megzavarva, / Anyám elhallgatott”.*

A téma önmagában is sokat sejtető, ha egy kisgyermek ilyen „mélyet” kérdez. A „miért” egy gyermek ajkán megszokott, de a „meddig”? És épp ez a vers van teletűzdelve a felnőtt költőre utaló szófoszlányokkal és gondolattársításokkal. Tudniillik, amikor írja versét, akkor is szomorú, és nem véletlen, hogy most is lehajtott fejjel egy tóparti szomorúfüz alatt áll. Sőt azt is megtudjuk a költeményből, hogy sokszor megkérdezik: *„Mért vagyok szomorú, / Mikor nincsen rá különös okom?”*

Valóban, Reményik Sándor a magyar irodalom egyik legszomorúbb lelkialkatú írója és költője. De mindjárt hozzá kell fűzni e megállapítás még fontosabb tényét, hogy alig találunk nálánál nagyobb karaktert, aki ezt művészetté tudja átnemesíteni és transzponálni. Fájdalma, szenvedése nem válik ízléstelen önsajnálattá.

Ebben a versében is rámutat e titok nyitjára: *„Most már tudom, hogy törvény alatt állunk: / Elvettetnek a különféle magvak, / Öröktől készült, titkos ősmagok, / Egyikből tölgy lesz, másikból fenyő, / A harmadikból mindig rezgő nyárfa, / Jegenyévé szökken a negyedik, – / S az utolsó, de tán nem a legkisebb, / Szomorúfüzfa lesz talán.”*¹

Íme a mélypszichológia, a génelmélet zseniális művészi köntösben! A szomorúfüz törvénye, hogy gallyait nem emelheti a nap felé soha. Hiába fordul tavaszba a vénhedt világ, ő akkor is a tó tükrére hajtja ágait csüggedt-komorán.

Valóban anyai örökségként kapja és hordozza élete végéig a melankóliát, sőt hajlamot a legsúlyosabb depresszióra, mely végül is korai halálba torkollott.

És itt mindjárt arra is választ kapunk, hogy miért tudta és akarta azt a „szomorúfüzes” szomorúságát művészetté alakítani, illetve, megszelídíteni és megszentelni? Harminckét évesen foglalja versbe azt a gyermekkori élményét, melyet szintén édesanyja jegyzett fel

¹ Szomorúfüz (Függelék, 32. o.)

családi visszaemlékezésében. Két éves volt, amikor a nagyszülőkhöz utazott anyja és gyermeke. „Az úton folyton fecsegett, a kalauznak nem hagyott békét, ahányszor a kupéba jött – fényes nappal – hogy gyűjtsa meg már a lámpát. A lámpákat, a fényt rendkívül szerette. Az esti lámpagyújtás mindig egy ünnepélyes pillanat volt számára. Gyakran kérdezték tőle: Mi leszel kisfiam, ha nagy leszel? – «Lámpagyújtogató» – szokta mondogatni”.

Hogy mennyire igazat mondott és áttételesen mennyire az lett valójában, azt életműve tanúsítja. Lényegében az evangéliumban található Hegyi beszéd legfontosabb kihívásának egyikét fogalmazta meg: „Ti vagytok a világ világossága. Ha világosságot gyűjtanak, nem teszik véka alá, hanem a tartóra. Így világítson a világosságtok az emberek előtt, hogy lássák jótetteiteket...” (Mt 5,15).

Versében így beszél: „Nekem a csendes ember imponált, / Ki ballagott a bús utcák során, / S amerre ment, / Világosság támadt a nyomdokán.”² Már akkor a lényegét látta meg: valakinek kell egy „lángvégű botot” hordoznia, amivel a lámpákat izzásba hozza. És amerre ment „mögötte diadallal égtek / A lámpák”. Mert a sötétség menekül a fény elől. Ez a gyermekkori élmény irányította Reményiket élete végéig. „Azóta sokat vívtam, verekedtem / Azóta sűrűbb lett az éjszaka. / S végül lámpagyújtogató lettem”. Valóban, amikor „sűrűbb” lett az élet, és Trianon koromsötét éjszakája borult Erdélyre, akkor lett Reményikből igazán „lámpagyújtogató”.

És édesapja? Tőle, Kolozsvár neves építésztől örökölte a megalkuvást nem ismerő matematikai, fizikai törvény- és szabály-tiszteletet. *Az építész fia*³ versének címe alatt ez a sor olvasható: „Az építészet megfagyott zene”. Találunk ebben a versben is olyan utalást, mely nélkül nem tudnánk megmagyarázni Reményik személyiségének két ellentétesnek tűnő karakter-vonását, a szelídséget és a megalkuvást nem ismerő szilárdságot. A nem sejtett apai örökségre eszméltet most mások ajkán a szó: „Bár lelke lágy, a verse vas-szilárd, / Nem áradozó, nem is olvadó / Ő az építész fajából való”. Ennek köszönhető, hogy költészetének, de életszemléletének, világnézetének, erkölcsi magatartásának erős fundamentuma van „Való igaz: mindig volt alapom, / A mélybe ástam szigorú falat. / Úgy hágtam emeletről-emeletrre, / S szerettem a nagy, nemes vonalat”.

Vállalja ezt az apai örökséget, melynek köszönhetően sikerült „egy-egy sor vas-traverzét” megszerkesztenie. Úgy mint építész-apja, ő is „megvetette a fölösleges ornamentikát”. Ez a titka annak, hogy bár a versek írója törékeny alkatúnak látszik, költészetének bámulatos ereje van: „S versem gátja lett versem ereje” (Az építész fia).

A költő is építész, a versek építész. Ő is olyan házat, otthont épített, hogy lelkek lakhassanak abban is. Amint apjának, Reményik Károlynak ma is állnak a századfordulón elkészült remek épületei, fiának, Reményik Sándornak versei is időtállóak, sőt meghódítják korunk szépség után vágyó olvasóinak ezreit. Nem véletlenül tették indexre az ateista diktatúra nihilistái. Reményik költészete az etosz, a minden áldozatra kész szolgálat, az otthon, az iskola, a templom hármasságán alapuló hazaszeretet imponáló értékrendje. „Az építész fiának” igazán csak most kezdődik a reneszánsza.

+

A költőnek úgynevezett „bemutakozását” folytatom tovább, mert van még néhány verse, melynek ismerete nélkül nem lehetne behatolni e rendkívül gazdag, színes élet belső világába.

Reményik az alázat költője. Ezzel olyan ritka tulajdonságra hívom fel a figyelmet, mely a művészek, alkotók világában a legnagyobb ritkaság. Gondoljunk csak Petőfire vagy Adyra.

² *Lámpagyújtogató* (Függelék, 33. o.)

³ *Az építész fia* (Függelék, 34. o.)

Az ő rivaldafényt kereső harsogásuk mellett Reményik egyénisége és költészete néma vagy alig hallható patak csobogásának tűnik.

Az *Akarom*⁴ című vers azt az asszociációt keltené fel bennünk, hogy itt most valami nagy erejű döntés, elhatározás, világrengető bejelentés, reveláció kezdődik, hiszen az akarat mindig valamit tenni kíván. Mégis ez a vers igazán az ő tükörképe. Hiszen nem akar ő mást, mint szolgálni másokat, segíteni mások boldogulását, célba érkezését. A költeményben szereplő főnevek (tégla, lépcső, eke, kendő, csend, simogató kéz, drót, tutaj, hegedű) egyenként és összességében is jelzik, hogy mennyire mások, elsősorban erdélyiek, magyarok megsegítése életének a célja. Ennek a versnek van azonban két olyan mondata, mely egyedülálló a maga nemében.

Az első azért külön is nagyon fontos, mert a vers ezzel kezdődik, másrészt a *Fagyöngyök*-nek, élete első verseskötetének egyik gyöngyszeme:

Akarom: fontos ne legyek magamnak.

A fiatal költő ezzel a tudatos szándéknyilatkozattal költészetének ars poeticáját fogalmazta meg. Nem ismerem a magyar irodalomban – a külföldiben sem! – ilyen alázattal, jézusi szelídséggel megfogalmazott ars poeticát, mely egyúttal életszemléletet is tükröz.

A másik ugyanebben a versben található:

Legyek, s ne tudjam soha, hogy vagyok.

Ha nem ismerném családjának, iskoláinak keresztény gyökereit, azt gondolnám, hogy valamilyen buddhista kolostor ihlette ezt a mondatot. De nem! Ezt egy erdélyi író írta 1918-ban, érezvén, hogy mi vár rá és népére. Tudatosan készül az áldozatra!

Reményik Sándor alázatának hegyeket mozgató erejéről és nagyságáról még egy versét idézem: *Érdemes?*⁵ – Mi másról lenne szó, mint irodalomról, azon belül: érdemes egyáltalában verset írni, mely nem több és nem súlyosabb, mint a porszem: „*Ugyan micsoda súly egy porszem súlya?*” A kilenc sorból álló vers ezekkel a szavakkal fejeződik be:

Mindegy. Megírtam.

És azzal fekszem le ma éjszakára:

Megnőtt egy porszemmel a Himalája.

Reményik Sándor bemutatásának, pontosabban fogalmazva: bemutatkozásának utolsó akkordját – az előbbiekhöz viszonyítva – még fontosabbnak ítélem. Ennek az az oka, hogy mindmáig csak találgatásokra voltunk kénytelenek szorítkozni, hogy miért nem házasodott meg, és miért nem vette el fiatalokora nagy szerelmét, Imre Ilonát? Bár az *Emberáldozat*⁶ című versben egyetlen szót sem találunk az imént felvetett témáról, mégis oly egyetemes és a költő egész életére érvényes életszabályokat fogalmaz meg, melyek számomra közelebb visznek a titok megfejtéséhez.

A költemény szokatlanul kemény, sőt „véres”. Már első sorában ezt olvassuk:

⁴ *Akarom* (Függelék, 35. o.)

⁵ *Érdemes?* (Függelék, 36. o.)

⁶ *Emberáldozat* (Függelék, 37. o.)

A Múzsák néha vérre szomjuhozna.

...

A Múzsák emberáldozatra vágnak.

Egy ember holttestét követelik.

Az emberét, aki a költőben él.

Azt hiszem, nem kétséges, hogy a költő saját sorsáról beszél. És ha valakinek még kétsége lenne, íme a folytatás:

Hitét, szerelmét, nyugodt életét

Akarják füstben feloszolva látni.

A Múzsák néha ily kegyetlenek.

Majd az áldozat bemutatása következik: a költő felmegy az oltár széles lépcsőjén, és akkor az embert megöli magában: mert egy személyben van itt jelen költő, pap és hóhér.

A vers épp abból a korszakból való, amikor döntött jövője felől. Nem véletlenül írja le kétszer is a bemutatott áldozatnál a szerelmet. Múzsza papjának, költőnek lenni teljes embert kíván: minden kincsét oda kell adnia...

Ennek a versnek folytatása mindjárt a következő oldalon olvasható: „*Az a félelmetes másik*”⁷, akit költőnek nevez a világ. Rettenetes zsarnok ő, akitől megkérdi: „*Hogy lehet, hogy így úrrá lettél rajtam, / Hogy ajtóimon nincs számodra zár*”, aki ha a kopogtatásra nem engedi be, döngetni kezdené a költő lelkének ajtaját. „*Ki vagy, ki meggyötörsz és üdvözítsz?*”

Ez a vers több, mint műhelytitok. Ez vallomás a költő sorsáról.

+

Ha összerakjuk a „bemutatkozás” elemeit, azt máris látjuk, hogy Reményik Sándor személyisége, önmagáról tett vallomása számtalan ponton rendkívüli értékeket nyújt. Egyéni, egyedi, másoknál nem látott kincseket hordoz. Nélküle szegényebb lenne a magyar irodalom. Ezért őt megismerni, megismertetni rendkívül hálás feladat. Boldogan vállalom.

⁷ *Az a félelmetes másik* (Függelék, 38. o.)

„Magunkba le”

Reményik Sándor a metafizika világának költője. A fogalom, a szó görög eredete ugyan közismert, mégis jó tisztázni önmagunk számára a lényegét. A fogalom eleve a matéria, a fizikai valóságok *mögötti* világ megismerését tűzi feladatául. Aki tehát ennek szenteli életét, járatosnak kell lennie az ideák, eszmék, elvont – de korántsem mesebeli – fogalmak végtelen birodalmában. Mivel az utolsó két évszázad társadalmá annyira materialista lett (nemcsak elméleti, de inkább gyakorlati síkon), ezért a metafizikum iránt érzéketlen, és csak akkor figyel fel rá, ha van valaki, aki közel viszi hozzá. Akkor viszont érdekli, sőt nagyon megszereti.

Szó szerint ez érvényes Reményik Sándorra is. Őt azért kedvelik egyre többen, sőt szívükbe is zárják, mert ráébrednek, hogy épp az ő „világa” az, ami nekik hiányzik. Megszerettetni a metafizikumot! Ez Reményik legnagyobb művészete. Azért kezd „kopni” Ady nimbusza, mert a *Vér és az Arany*, az *Ős Kaján* és a *Léda*-témák saját mindennapjainkban amúgy is kézzelfogható közelségben vannak. Ellenben a metafizika „csodáira” szomjas lélekkel figyelnek.

Mielőtt részletekbe bocsátkoznék, szeretnék rámutatni arra az eszközre, mellyel Reményik ezt a „megszerettetést” eléri. Az eszköz neve: *jelkép* (szimbólum). Mivel annyira messzinek tűnik a fizika világán túli szféra, nem marad más hátra, mint új eszközöket bevetni. Erre valók a jelek, jelzők, metaforák, hasonlatok, gondolat- és szópárhuzamok. Ennek legnagyobb (isteni) művésze maga a Megtestesült Ige, az a Jézus Krisztus, aki gyakran szembesült a lehetetlennel: hogyan magyarázza meg az Atya világát a földhöz ragadt embereknek. Jézus a jelek, szimbólumok isteni művésze. Az evangéliumi példabeszédek a világirodalom legnagyobb csodái. Nincs az a Nobel-díjas író, aki tíz sorban úgy tudná előadni a Tékozló fiú – „kitalált”, mégis abszolút biztos – példabeszédét, mint ahogy azt Lukács evangélista leírta (Lk 15,11).

Érdemes megfigyelni, hogy mindennapi életünket sem lehetne elképzelni jelek használata nélkül. A gyermekek, minél kisebbek, nem is tudják másként tudtára adni környezetüknek igényüket, mint sírással, gügyögéssel: jelekkel. Maga a beszéd is jel! Az élet jelrendszerek kombinációjából áll. Megvannak a jelei az örömnak, a fájdalomnak, a gonoszságnak, a bűnbánatnak, az imának, a kérésnek-koldulásnak, a szeretetnek, a szerelemnek, gyásznak..., mindennek.

Reményik a jelek mestere:

*...amit adtam Neked, csak jelek.
Jelek, jelek.
Ember embernek adhat egyebet?*

*S a jelek mögött egy egész világ van,
Mindentől elrekesztve, önmagában.*

(Jelek⁸).

Aligha lehetne tömörebben kifejezni a metafizikum lényegét, mint ezekkel a szavakkal, hiszen éppen arra mutat rá, hogy „*egy egész világ van*” még az érzékeinkkel nem felmérhető, nem kitapintható „*itteni*” ismert világunkon túl is. Zseniálisan fejezi ki ezt nyelvünk épp a „*túlvilág*” szavunkkal.

⁸ *Jelek* (Függelék, 39. o.)

A Reményik-versek között van egy, a többinél is beszédesebb költemény, mely a mélylélektannak és az önismerésnek remeklése: *Magunkba le.*⁹

A költő most jelképrendszeréből a legalkalmasabb szimbólumot ragadja meg: a föld alatt dolgozó, igen sok veszélynek kitett bányászokhoz hasonlítja azokat, akik vállalkoznak önmaguk „feltárására”. A „gnoti se auton”, az „ismerd meg magad” valóban minden más szellemi-lelki-kegyelmi életnek feltétele. Ennek ellenére kevesen vállalkoznak e felderítő „utazásra”.

Az ok ismerős: szemtől szembe látni önmagunkat, keserves, merész művelet. A bátorságot többször fogom említeni, Mindjárt az elején. Most ugyanis az egész vállalkozás egyik legnagyobb pillanata következik: a döntés pillanata. Mert már a kezdet kezdetén berobbanhat az az elutasító hangulat, hogy nem öltöm magamra a „bányászruhát”, s nem veszem magamhoz a nélkülözhetetlen szerszámokat, mert elrettent a mélybeszállás, az önmagammal való találkozás kihívása. Másként fogalmazva, nem akarom a katarzist, és annak szükségképpen következményét, a tisztulást, a konverziót, a megtérést. Okot, ürügyet mindig találunk, és egy kézlegyintéssel felérő önbecsapással megígérjük önmagunknak: „majd máskor... esetleg holnap, de ma semmiképp”... És félretesszük a verset és bekapcsoljuk a televíziót.

Ilyenkor azért nyugtalanok leszünk, és megszólal lelkünkben az a felejthetetlen hindu dal: „*Miért nem szállottál te is le a mélybe?*” Legtöbbször ez a belső hang győz, és halasztást nem tűrve, útnak indulunk. Nem egyedül. Azért van a versben, elejétől végig többes szám első személy, vagy pedig a Te. A bányász ugyanis közösségi lény. Vigyáznak egymásra: „*Légy felelős értem*”.

A költemény első tizenkét sora a bányászok megszokott „menetrendjét” követi, azt, hogy mi vár arra, aki leszáll a tárnába. „*Vedd a lámpát, magunkba szállunk*”.

Azt azonban azonnal észrevesszük, hogy a kölcsönvett bányász-szimbólum csak a párhuzamnak, a gondolattársításnak külső szintje. Már a második sortól világosan látszik, hogy nem szén- vagy ércbányába szállunk, hanem a lelkünkbe. Ez egy szinten van Babits Psychoanalysis Christiana témájával. Ezért emlegeti elég sűrűn, hogy minél előbb hagyjuk el az érzéki világot, mely a lélek világával összehasonlítva üres:

A külvilágban semmi sincsen.

A külvilág rémek világa...

...

A külvilágban kockázat van

A legártatlanabb szavakban.

A versben többször érzékelhető a vájárra leselkedő veszély: „*Érzed? réteg, réteg után szakad, / Omlik be tétova léptünk alatt*”.

Az eddigiek jól jelzik, hogy a költő merész tettnek tudja és érzi ezt a bányász sorsot. De vajon mit talál a tárnákban?

Erre a kérdésre három külön fejezetben adok választ.

⁹ *Magunkba le* (Függelék, 40. o.)

Magyarságunk

„*Magunkba még mélyebbre szállunk: / Nagy a bűnünk: a magyarságunk*”¹⁰. Ritkán találkozik az ember lélekbúvárok költészetében ezzel a jelenséggel. Amikor ugyanis egy költő arra vállalkozik, hogy akár ars poeticáját, akár lelkének alkatát, vagy szenvedélyeinek, vágyainak „bugyrát” feltárja a világ, illetve olvasói előtt, akkor „csak” arra koncentrálni, ami ténylegesen azonos önmagával. És épp itt van az első nagy váratlan meglepetés Reményiknél! Ő ugyanis annyira azonosul magyarságával, erdélyi identitásával, hogy már az első tárnánál, önmaga első szakadékaiban magyarságát, népének tragikus sorsát elemzi. Ő is azok közé tartozik, akiknél nem lehet elválasztani hívó lelkiséget és hazaszeretetet. Szent István óta minden nagy emberünknek ez a titka.

Ebben a fejezetben végre választ szeretnék adni Reményik Sándor sokat vitatott, nem egyszer tudatosan félremagyarázott hazaszeretetére és a Végvári-ciklus titkaira. Előljáróban összegezem azokat a gondolatokat, melyeket a *Magunkba le* című versében a magyarságról ír:

*Nyáj-néppé nem akarunk lenni,
Iszonyú mélyre kell hát menni.
Idegenné nem tudunk válni, –
Hát minden tárnát fel kell tárnai,*

...

*Lassan megszűnünk írni, sírni,
Segítségül bárkit is hívni.*

...

*Vagyunk kétféle értetlenség,
Menyegzőkön külhoni vendég.
Ki nem elégít semmi ország,
Egyedül ez a mély mennyország.*

+

Harminc éves volt, amikor a trianoni tragédia miatt a magyarság túlélésének kérdése napirenden volt. Ekkora orvtámadás a török óta nem sújtotta hazánk népét. Ma már kevesen hiszik, de akkor a Kárpát-medencében sok életet követelő lelki stressz, magas feszültségű áramütéshez hasonlítható valódi sokk érte az emberek lelkét. Ebbe a tér és idő kategóriába kell behelyeznünk mindazt, amiről most szó lesz. (Minderről azért tudok hiteles beszámolót írni, mert ebben az időben voltam elemi iskolás és gimnazista).

A Rilke-fordításokkal is jól jellemezhető Reményik Sándor eleddig nem tudta elviselni a szereplést, a hangoskodással szükségképp együtt járó közösségi életet. A lemondás, a tehetetlen vergődés rezdüléseit versbe foglaló líra korszaka után mindmáig talány marad az 1918–1921 között született versek egészen más hangvétele és mondanivalója. A csendbe visszahúzódó, magányos férfi néhány napon belül katonának, kapitánynak érzi magát, akire nem csak egy század, de nem is csak egy ezred, hanem Erdély, sőt egy egész ország sóvárogva tekint: buzdítást, bátorságot, összetartást, lelkiert várva tőle. A társtalanul vergődő polgár-poéta ily módon lelt közösségre, ettől kezdve érzi úgy, hogy feladata népének

¹⁰ *Magunkba le* (Függelék, 40. o.)

szolgálata. A „*fájvirág*” Reményik a Trianon okozta sokkhatás következtében új hangon szólal meg: visszavált Petőfi formahagyományára.

A költő-próféta rejtélyét Babits fejtette meg: „*A magános költőt a nagy történelmi katasztrófák fájóbban érintik. Más költő ilyenkor visszahúzódhat egyéni életébe. Az ő számára ez a menedék nem adatott meg*” (Nyugat).

Feltűnő, hogy ez a váratlan fordulat nem okozott benne zűrzavart, személyiségében semmi törés nem vehető észre. Sőt 1919 márciusában külön versben adja mindannyiunk tudtára: „*Nyugodt vagyok*”¹¹ A sorokból világossá válik, hogy ennek a nyugodtságnak legfőbb oka, hogy most rátalált a lelke legmélyén égő – bizonyára őseitől örökölt – hivatás tudatára, küldetésére. „*Ami viasz volt bennem: most acél, / Ami tompaság: most borotvaél*”. Mi a 21. században már tudjuk, hogy a gének évszázadok múltán is visszaköszönnek. Így nem csoda, hogy az egykori felvidéki, majd erdélyi menekült magyarok utódja, nem törődve, hogy szavaiért ki is végezhetik, így fejezi be versét: „*Állok, őrszem a harangtoronyban. És a harangokat félreverem.*” Igazi végvári feladat.

És ami még elgondolkoztatóbb, a Végvári nevet nem ő adta magának. Ő névtelenül vetette papírra izzó és izgató sorait, és kézről kézre adták, határon innen és határon túl. Senki nem tudta, ki van a hazájáért, népéért élet-halálharcot vívó névtelen író mögött, aki korábbi egyéni keserűségét most egy népcsoport kétségbeesésének kifejezésére tartja alkalmasnak. Fogalmazhatok így is: egyénivé formálja egy közösség érzéseit. Éppen ezért emelkednek ki költeményei az irredenta versek tömegéből.

Végvári tudja, de népe is, hogy a fájdalom oly annyira kiszárította a lelkek avarját a fenyvesekben, hogy elég egy szikra: „*A szikra bámul és maga sem hiszi, / Míg száll az égnek, / Hogy lángjától majd szálas fenyvesek, / Koronás tölgyek égnek, / A lelkek sűrű rengetegje ég.*”¹²

Hogy valóban futótűzként terjedtek Végvári „szikrái”, én magam is tanúsíthatom, mert tizenévesen iskolai rendezvényeken szavaltam több versét. Kis füzetekben nyomtatták ki ezeket. Az előszót Raffay Sándor evangélikus püspök írta. Ebből néhány sor: „*E versek költője a saját lelke keserveiben a megtiportatást szenvedők ezreinek sóhaját küldi felénk... őszintén, igazán, mesterkedés nélkül. Küldi nem azért, hogy gyönyörködtessen, hanem hogy izzásba hozza a magyar lelkeket. Nem vigasztalást akar nyújtani, hanem öntudatot ébreszteni. Petőfi óta kevés költő ajkán szólt tüzeesebben a szó, izgatóbban az indulat, maróbban a keserűség, mint Végvári hömpölygő soraiban. Ezeknek a verseknek egyetlen igaz magyar ember asztaláról nem szabad hiányozniok.*” (Budapest, 1919)

És nem is hiányoztak. Különösen nem az iskolák március 15-i ünnepein, vagy a színházak előadóestjein a legnevesebb magyar színészek ajkáról.

De versei közt mindig találunk olyanokat is, melyek valamilyen formában magyarázatként hatnak: ki is ő, és miért írja ezeket a próféciaikat? A *Mint Jób...*¹³ című versében lehet ezt legjobban elemezni. Nemzete olyan mélyre süllyedt és oly piszokkal, fekéllyel, féreggel teli a teste, hogy nem maradhat néma.

Csak azt szeretné tudni, hogy ebben a tragikus helyzetben most mi az ő feladata, és hogyan viselkedjék, hogyan viszonyuljon Jóbhoz: „*Én mi legyek most: új Jeremiás?! / Vagy Cassandra legyek, ki haját tépi?! / [vagy] Szóljak hozzád népem, Jób feleségével, / «Halj meg, poklos, az Istent megátkozva!»*” A válasz megrendítő és mélyen keresztény: „*...érjek csöndben a fák gyümölcsével*” – vagyis bizza az átkot, a bosszút az Istenre, a történelem Urára:

¹¹ *Nyugodt vagyok* (Függelék, 41. o.)

¹² *A szikra szikra csak* (Függelék, 42. o.)

¹³ *Mint Jób...* (Függelék, 43. o.)

*Isten, ki ha majd egyszer üt az óra,
Szólsz: „Kelj fel népem, elég volt a próba”...*

Ez a lelkét sebző, sajnó kérdés mindig visszatér. Közben írja a *Három szín*¹⁴, a *Nagy magyar télben...* [picike tüzek]¹⁵ című színpadra is alkalmas verseket, de nem hagyja nyugton az alapkérdés: hogy jutott idáig, mi motiválja a számára is megdöbbentő új küldetést? Érthető, hogy egy-egy nyugodtabb pillanatban elsősorban erre akar választ kapni.

A *Mene Tekel*¹⁶ című költemény is ilyen válasz kíván lenni: Ő csak kéz, mint az az ószövetségi történetben olvasható: „Kéz vagyok; a láthatatlan kéz, / Mely jó és ír / És ismét ködbe vész”... A királynak szembesülnie kellett a láthatatlan (isteni) kéznek soraival: „Mégmértettél és könnyűnek találtattál.” A fontos az hogy „Csak lássa jól, Akinek szól.”

Megrettentetni akarja népét: élő lelkiismeret akar lenni, mely megijeszt, megdöbbent, észhez térít. Ahogy nem volt neve a falra író titokzatos kéznek sem, „*nekem sincs nevem, / Ahogy nincs a villámnak, a viharnek, / A halálnak / És nincs a viperának sem. / Nem név akarok lenni – fogalom, / S csak a szívekben égni, / Mint üszkös seb, / Mint el nem múltó tüzes fádalom.*”

Emellett van még egy magasztos küldetése, és ezt is maradéktalanul teljesítette:

*Valamit mindenkinek írok én,
A csüggedőnek azt írom: Remény!
A kétkedőnek azt írom: Kitartás!
A könnyelműnek azt írom: Vigyázat!
Az árulónak én, hogy arca égjen,
Azt írom: Szégyen!*

Az utókor tudja, amit ő már akkor látott: a legnagyobb veszély az elvándorlás. Mindenben őt igazolja a magyarság történelme. Kolozsvár 1930-ban százezres lakosú volt. Ebből 50.000 magyar, 30.000 román és 20.000 német élt Erdély fővárosában. Most ötezren vagyunk magyarok.

Van abban valami végzetszerű, ami Reményiket az eddig felsorolt összes erénye közül a legnagyobbá teszi: a rendíthetetlen, megmásíthatatlan, tíz körömmel is megkapaszkodó *hűség a hazai röghöz, Erdélyhez.*

Ha valami siettette összeomlását, gyógyíthatatlanná vált mániás-depresszióját, akkor ez épp annak tudható be, hogy legtöbb barátja, ideáljai, példaképei egymásután elhagyták hazájukat és – akkori szóval élve – repatriáltak: átköltöztek az anyaországba. Ennek legtöbbször megélhetési okai voltak De a legjobban az törte össze, amikor ismerősei költöztek át, és nem bírták tovább. És minél nagyobb szellemek voltak ezek, annál mélyebb nyomot hagyott az amúgy is vérző sebekkel élő, nagyon finom idegzetű költőben. Ravasz László, majd evangélikus püspöke, Raffay Sándor távozásánál még elviselhetetlenebbé vált depressziója szerelmének, Imre Ilonának és Szőcsné Szilágyi Piroskának repatriálása. Úgy érezte, szívét kitepték.

Éppen ezért, én magam is, mint Kassáról kitoloncolt család gyermeke, Reményikben legjobban a hűséget csodálom. Van valami emberfeletti abban – mondhatnám isteni karizmának is – ahogy magatartásával és írásaival, előadókörútjai alkalmával elmondott beszédeivel az itthon-maradásra biztatta hallgatóit, és valósággal könyörgött, hogy ne hagyják el Erdélyt. Ezért alapította meg irodalmi, társadalmi folyóiratát, a *Pásztortűzet* is, hogy égő jel, máglyatűz legyen az otthoniak éjszakájában, és legyen hol mécesst gyűjtaniük

¹⁴ *Három szín* (Függelék, 44. o.)

¹⁵ *Nagy magyar télben...* (Függelék, 45. o.)

¹⁶ *Mene Tekel* (Függelék, 46. o.)

és dermedtségükből életre támadniuk. Végvári minden versének, különösen a mi mostani hite-vedlett, hazafiatlan évtizedeinkben még az akkorinál is nagyobb küldetése van.

Mi patrióták ezt jobban érezzük, mint azok, akik nem ismerik verseit. Mi tudjuk, hogy mekkora katarzist vált ki az [ó mi lenne] „*ha összefogódnátok*”¹⁷, de különösen az *Eredj, ha tudsz!*¹⁸ – ami Vörösmarty Szózatának *Itt élned s halnod kell*, és Erkel *Hazám, Hazám, Te mindenem* velőt tépő sikolyához sorakozik fel. Ma, amikor 10 és 100 ezren hagyják el hazánkat, Reményik-Végvári üzenete és küldetése az egeket ostromolja!

Gyerekkoromban otthon, testvéreimtől hallva, hallásból kívülről tanultam meg minden sorát. Felsorolja a lehetőségeket, enged szárnyalni, mint a fecske, vagy mint az északra tartó viharmadár, kecsegtető ígéretek hallat, [menj] „*tengereken túlra, / Ajánlani fel két munkás kezed*”, hogy jobban megélj... menj, boldogulj máshol, de úgy jársz, mint Mikes Kelemen, esténként meglátogatták az itthoni árnyak és az emlékek eszeveszett hordái szívét kitépték. Aki innét elmegy, annak akkora honvágya lesz, hogy belepusztul (erre válaszolták a távozók, hogy az is, aki itt marad).

Van ennek a versnek második részében néhány olyan sor, amely látszatra idegen Reményik mélységes humanizmusától. Felsorolja, hogy ő miért marad itt. Ha kell

*Leszek őrlő szú az idegen fában,
Leszek az alj a felhajtott kupában
Az idegen vérben leszek a méreg,
Miazma, láz, lappangó rút féreg,*

...

*Akarok lenni a halálharang,
...a gyújtózsínór,
A kanóc része, lángra lobbant vér,
Mely titkon kúszik tíz-száz évekig
Hamúban, éjben,
Míg a keservek lőporához ér
És akkor...!!*

Itt jutott el legmesszebbre a békét és megbocsátást hirdető és azt meg is élő költő. Ezekkel a szavakkal, félbe szakadt mondatokkal lehet lemérni, hogy milyen gyógyíthatatlan sebeket ejtett rajtunk Trianon: ha még Reményik kezében is lőport és gyújtózsínórt találunk!

De a pátosz visszazuhan a „száraz jegenyén” „*károgva és sötéten*” gubbasztó varjú feketeségébe, még ezt is inkább vállalja, mint a kivándorlást Erdélyből:

*Itthon maradok én!
Károgva és sötéten,
Mint téli varjú száraz jegenyén.
Még nem tudom:
Jut-e nekem egy nyugalmas sarok,
De itthon maradok.*

+

Mindössze három évig tartott ez a különös üstökös-sors. Általában nem tart hosszan az ilyen nem testhez szabott, szellemtől, karaktertől idegen küldetés. A megindított folyamatot

¹⁷ *Nagy magyar télben...* (Függelék, 45. o.)

¹⁸ *Eredj, ha tudsz!* (Függelék, 48. o.)

tudatosan ő állította le. Nem tudta összeegyeztetni karakterével a színpadot. Márpedig a lavina megindult: mindenki látni, hallani akarta. Legyen örök mementó, hogy nem-et tudott mondani a sikeráradatnak. Úgy érezte, megtette, amit tőle a sors, a magyar tragédia megkövetelt, – de tovább nem akart menni egy lépéssel sem: nem szédítette el az országos siker, a rivaldafény.

+

Amit eddig írtam a Végvári korszakról, az érem egyik oldala, a pozitív megvilágítás. Mások, különösen e nirvánába süllyedt és hazát, pátriát, patriótát lekicsinylő korszakban, másként látják, és nem értékelik Reményiknek ezeket a verseit. Egy igen tetszetős érvel állnak elő: Reményik élete végéig még válogatással sem adta közre többi versével együtt e három évnek termését.

Többen, még a Reményikhez közelállók köre is, úgy ítéli meg ezt a kérdést, hogy maga a költő sem azonosult Végvári korszakával. Ez a vélemény az irodalomtörténész szemében elfogadhatatlan. Reményik soha nem tagadta meg önmagát, és nem volt tudathasadásos pszichopata. És különben is, számunkra, mint annyi másban, Babits Mihály állásfoglalása perdöntő. Ő, az éles és könyörtelen kritikus, a Végvári néven megjelent verseket a magyar irredenta költészet legnemesebb, legstílusosabb verseinek az élére helyezte. Ez önmagában elegendő ok, hogy ne térjünk el ettől a mércétől.

Vajon akkor miért nem jelentette meg az 1941-ben közreadott összkiadásban sem? E talány megválaszolásához – szerintem – nem elegendők az eddig felhozott érvek. Mint művelődés- és művészettörténész jobban megértem a problémát, mint magam is irodalomtörténész.

Íme szerény megjegyzésem: A művészettörténelem elviselhetetlennek ítél minden stíluskeverést. Nincs elviselhetlenebb számára, mint amikor egy eredeti román stílusú templomba késő gótikát, netán korai barokkot, különösen – *horribile dictu* – rokokót vegyítenek. Sajnos találunk ilyen megengedhetetlen zagyvaságot. Én úgy gondolom, ezen a vonalon lehet legjobban megközelíteni a Reményik/Végvári dilemmát. Az a Reményik Sándor, aki élete végéig a természet és a lélek szilenciumát élvezve irtózott mindentől, ami távol van a metafizikumtól és – élete végén – a kegyelemtől, az valóban nem tudta volna elviselni, hogy ebben a kozmikus egységben az *Eredj, ha tudsz* világa is szerephez jusson. Nem azért, mert nem vallotta sajátjának 1920-ban, vagy mert később szégyellte, hanem azért, mert más gyökérből fakadt. De ez a gyökér is az övé volt, őseitől örökölte, magáénak vallotta, és három évig ezzel elégítette ki a halálra ítélt testvéreit, Erdély, sőt a Kárpát-medence minden magyarját.

Az most már természetes, hogy minket, késői utódokat, ez nem zavar. Sőt nekünk az a fontos, hogy életművét egyben lássuk és olvassuk.

Eme megjegyzés végére hagytam azt a versét, melynek üzenete nagyon közel áll előbbi okfejtésemhez. A vers címe *Az árnyék-kapitány*¹⁹. Ez a költemény felér egy sors-analízissel. Ebben érinti, sőt megmagyarázza, hogy mi is történt:

¹⁹ *Az árnyék-kapitány* (Függelék, 50. o.)

*Lovaggá ütött a sors kő-keze,
Rangot adott, de nem adott erőt.*

...
Ráferrasztott a parancsnoki hídra, –

...
A kardmarkolat nekem – csak kereszt.

...
*Vagyok magamnak örök, bús talány,
Éjjéli árny a parancsnoki hídon,
Maga sem tudja, hogy lett kapitány.*

Éppen abban rejlik Végvári/Reményik nagysága, hogy vállalta ezt a sorsot, annak ellenére, hogy sem alkatának, sem stílusának nem volt rokonszenves. A küldetést olykor úgy kell magunkra erőszakolni, mint a keresztet. A Kálváriára senki, még Jézus sem kedvtelésből ment, hanem az Atya akaratából.

Befejezésül álljon itt a kisebbségi morál kérdésében a legnagyobb tekintély, Babits Mihály állásfoglalása: „*Különös, hogy ez a csendes, tartózkodó, szemérmes jellemű költő lett Erdély leghangosabb hatású dalnoka... S nemcsak a szóról kellene itt beszélni, hanem a magatartásról, minden mozdulatról, az egész emberi egyéniség sugalmazó erejéről... Azt hiszem, ebben a helyzetben senki nem tudott volna tökéletesebben viselkedni, mint Reményik viselkedett. A költői tehetség nem volt elég itt, sőt nem is volt a legfontosabb. A versekhez ember kellett, s a költő értékei emberi értékek. Ember, erdélyi ember és magyar.*” (Pásztortűz 1940)

Cherchez la femme

Új fejezet, új téma, de marad keretként a *Magunkba le* című vers, mert mindaz, amiről a Reményik-tanulmányban írok, ebben a költeményben benne foglaltatik. Olykor közvetlenül, olykor közvetve. A férfi és a nő kapcsolata, mint sorskérdés, nincs megemlítve a tárnák között, de a kérdés, mint ősforrás, mint gyökér, megtalálható:

*Vedd a lámpát magunkba térünk,
Nagy a vétkünk, emberségünk
Érzed? Réteg réteg után szakad,
Omlik be tétova léptünk alatt.
Ez még mind rögzös, érzéki világ,
De mi megyünk még mélyebbre tovább.*

Emberségünk, emberi sorsunk legtöbb öröme, de – különösen korunkban – legtöbb problémája a férfi-nő kapcsolatában rejlik. A magyar költészetben Reményik ezen a téren valami különösen nagyot és újat alkotott. Annak ellenére, hogy hivatása miatt tudatosan vállalta a magányt, mégis kevés olyan költőt találunk, aki olyan megrendítően és olyan mélységekig hatolva szólna a szerelemről. Még azt az állítást is megkockáztatom, hogy kevesen vannak, akik jobban ismernék a női pszichét, mint Reményik Sándor.

Irodalmi estjeim mindig alkalmat adnak, hogy tanuljunk a szépség, a művészet, a költészet, az etosz nagyjaitól, hiszen oly sivár világban élünk. Reményik Sándor olyan rejtett titkokról lebbenti fel a fátyolt, melyekről korunk férfiai, de asszonyai is elfelejtkeztek.

Ebben a rövid tanulmányomban szándékosan csak az összefüggések megértéséhez szükséges leglényegesebb tudnivalókat írom le azokról a főszereplőkről, akik szerelmi költészetének ihletői voltak: *Imre Ilona* és *Szőcsné Szilágyi Piroska*. Róluk és Reményik hozzájuk intézett eddig ismeretlen leveleiről, verseiről külön kötet számol be. (*Álmodsz-e róla?* Orpheus könyvek, 1990.)

A témával behatóan foglalkozók, és azok, akik személyesen ismerték is a „főszereplőket”, vagyis a költőt, és a Testvéreknek nevezett kiváltságos „partnereket”, állítják, hogy bámulatos és valóban ritkán előforduló szent barátságról van itt szó, mely több is, kevesebb is a szerelemnél. Házasság talán egyedül *Imre Ilona* esetében jöhetett volna szóba, akinek családjával már egyetemista korában megismerkedett: professzora volt *Imre Sándor*. A költő hűgát, *Sárát* a professzor fia, *Kálmán* vette feleségül.

Ilona volt életének első nagy szerelme. Tekintete a Vénusz csillag fényéhez hasonlítható. Nőiessége átüt a hozzá intézett szavakon, és szépsége rabul ejti egy életen át a költőt.

Reményik az egyetemi évek végén nagy válaszütt előtt állt. Barátai sorra diplomát szereztek, álláshoz jutottak. Ez feltétel volt a házassághoz.

Alighanem örök rejtély marad, hogy a különben szorgalmas, minden vizsgáját, egyetemi feladatát időben elvégző Reményik miért halogatta, végül miért nem szerezte meg jogi diplomáját. Igaz, hogy ekkor már jelentkezett nála az a depresszió, mely aztán harminc éven át egyre súlyosabbá vált, mégis a jelekből arra lehet következtetni, hogy tudatában ekkor már egyre jobban erősödött a pályamódosítás szándéka. Nemcsak a fáradékony idegek kegyetlen szorongása volt a probléma, hanem egyre erősödött benne a szellemi függetlenség: nem akart rálépni a jogi, ügyvédi pálya ranglétrájára. Márpedig állás, biztos egzisztencia nélkül hogy lehetne megházasodni? És hogy lehetne valaki igazi, hivatásos poéta, ha közben ügyvéd vagy vármegyei köztisztviselő?

Akárhogy is történt, tény, hogy a nagy szerelemből nem lett házasság. Ezt azonban a poéta szebben fogalmazza meg a *Bimbóban maradt szerelmek*²⁰ című versében. Ebből is és levelezéséből nyilvánvaló, hogy ő döntött így: „*Én elítéltem őket / Bimbóban-maradásra.*”

Utólag látjuk, hogy ő előre megérezte milyen sors vár rá, – ezért döntött úgy, hogy sorsa nyomorúságaiból ne kelljen kivennie részét a legkedvesebbnek. Óriási lemondás, emberfeletti féltés ez, és igen nagy áldozat. Hiszen verseiből minduntalan kiérződik, mennyire szenved a magánytól.

Egyre jobban érzi és már meg tudja fogalmazni is, hogy számára ez a sors adatott: „*Én rajtam megfogant egy furcsa átok, / Abrándos húrja nincs a hegedűmnek/ ...Ne kelljek senkinek! / ...És köt a kietlen parancs: / Magánosan az utak szélén álljak! / Hogy álljak, mint egy pusztai kereszt!*”²¹

Tehát egy belső parancsnak engedelmeskedett, amikor úgy döntött, hogy nem házasodik meg. Ezzel viszont felértékelődött szemében a barátság. Itt van a magyarázata annak, hogy amikor Ilonka férjhez megy Reményik barátjához, Judik Józsefhez, szoros kapcsolatuk megmarad. Mert Ilonka volt, van és lesz. Még akkor is, amikor férjével az anyaországba költözik. Az *Eredj, ha tudsz!* tehát a legközelebb állóknak sem parancs? Úgy érezte magát, mint *Az úszó kő*: „*Úgy éreztem: megfojt a fájdalom. / Úgy éreztem: süllyedő kő vagyok.*”²²

A nagy távolság nemhogy gyengítette volna, ellenkezőleg felerősítette kapcsolatukat. Erről tanúskodnak egymásnak küldött leveleik. A mindennapi eseményekről szóló beszámolókon túl Ilonkával igen gyakran költeményekre vonatkozó formai kifejezés hatásait tárgyalja meg.

A másik női ideál, vagy ahogy Reményik mondaná: a másik Testvér már asszony és három gyermek anyja: *Szőcs Jenőné, Szilágyi Piroska* festőművésznő. Akverelljeit, színeit ma is élvezzük. Reményik Sándor életében ő az üstökös. Ismeretségük mindössze tizenegy évet ölelt fel. Nemcsak személyisége, a nő, az édesanya lenyűgöző erényei büvölik el a költőt, hanem élvezzi, hogy művészetük is kiegészíti egymást. Ő a művész-testvér. Amit ő tollal, azt Piroska ecsettel testesíti meg. (*Toll és ecset*²³). Minden bizonnal ennek tudható be, hogy Piroska a költő több könyvét, írását illusztrálja, alkotásainak címlapját ő készíti el. Hatása tetten érhető Reményik költeményeiben.

E hatás lényege egyetlen szóban foglalható össze *Fény!* Ez nemcsak a festészetének napsugaras jellegére értendő, hanem a belőle áradó fényre, a vidám, olykor játékos, végtelenül üde személyiségére. Ahol Piroska megjelenik, ott fény gyullad ki. Fény a képein, fény a szavain, fény a mosolyán. Közeliében biztonságban érzi magát a költő. Számára Piroska védelem és gondoskodás. Gyötrő fizikai és lelki szenvedésének szűrkeége is elviselhetőbb, mert áthasonul Piroska mindent bearanyozó művészetévé. Nem véletlen, hogy a költő szeretne mindent úgy látni, ahogy művésztársa. Megrendítő, ahogy ezt kéri is Piroskától: „*Add egy órára kölcsön a szemed.*”²⁴

Őt minden költeményében tegezi, ugyanakkor leveleiben magázza.

+

A két ideálról szóló rövid tájékoztató után én inkább e kapcsolatoknak köszönhető drágagyöngyökről szeretnék összefoglaló képet nyújtani. Olyan elvárásokról, melyekre oda kellene figyelnie minden szerelmesnek, legyen az férfi, vagy nő. Mondhatnám így is: a férfi

²⁰ *Bimbóban maradt szerelmek* (Függelék, 51. o.)

²¹ *Tőlem* (Függelék, 51. o.)

²² *Az úszó kő* (Függelék, 52. o.)

²³ *Toll és ecset* (Függelék, 53. o.)

²⁴ *Kölcsön* (Függelék, 61. o.)

és nő találkozásának és kapcsolatának művészetéről kellene elmondanom Reményik Sándor gondolatait.

Ne gondoljuk, hogy ő túlidealizálja a nőt, akit szeret. Hiszen azt, akivel ilyen szinten tud beszélni, álmodni, önmagát megértetni és megszerettetni, előbb meg kell keresni. Nem minden találkozásból jöhetnek létre olyan kapcsolatok, mint amelyenkről szólnak az *Ilonka- és a Piroska-versek és levelek*. Mint mindenben, a barátságban-szerelemben tudni kell keresni és megtalálni a partnert. Ez az élet nagy titkai közé tartozik. Éppen ezért e téma kulcsversének tartom a „*Cherchez la femme*”²⁵ címűt. Ez a költemény mindent a helyére tesz, és eleve kizárja, hogy a témában az érzelem vegye át a vezetést.

Jóllehet a költő tisztában van azzal, hogy az élet negatívumaiért, a rosszért, a bűnért a nőket is terheli a felelősség, ennek ellenére

*...ne állítsátok minden rossz mögé,
Eltévedt, kisiklott, korommáégett,
Tört életek mögé.*

...
*Igaz: ő a nagyban a kicsinyesség
S mégis méltó reá,
Hogy a nagyban, mint nagyot megkeressék.
Keressétek tehát.
De ne csak ott ahol eddigelé.*

...
*Mert ott van ő a vágyban és a vérben,
De minden magasban és minden mélyben,*

Tulajdonképpen itt kezdődik a Reményik-doktrina, melyet különben a mindennapi élet is igazol. Nem véletlenül használja címként a *Cherchez la femme* híres francia mondást! Valóban így van. Nagy, neves férfiak sorsa, történelmi nagyságok mögött gyakran kiváló női karakterek az ihletők.

A vers folytatásában rá is találunk állításának lényegére. A nőt, mint ihletőt, saját költészetében is megtaláljuk, mert a nő gyökeret ver minden költeményben is. Csak itt a természet rendje fordítva van: a művészetben az életet adó nem a férfi, hanem az ihlető nő:

*Itt az ihlető asszony az apa,
Ki elhullat egy kis virágmagot
S az megfogán...
A költő aztán világra szüli
A gyermeket.*

Gyakran leírta, elmondta, hogy sok verse meg sem született volna Ilonka vagy Piroska nélkül. És sokszor fáj is e visszásság, hogy tudniillik a nőnek, a vers ihletőjének ismeretlen marad a neve.

Nagy alázatról és megható vallomásról van itt tehát szó: a nő iránti tiszteletről. Mert ha a férfi ilyen ihletőre talál, akkor hitelessé válnak Reményik szavai:

²⁵ *Cherchez la femme* (Függelék, 54. o.)

*Tiszteljétek tehát,
Az „alkotó” nagy Inspirátorát,
A virágpör-hintő titkos kezét,
Aki vezet,
Új világokon át.
S keressétek a nőt
A magasságban és a mélyben,
Árnyékban, zivatarban, napsütésben
És minden költeményben
Tovább...*

+

Ha tovább elemezzük az imént Reményik-doktrinának nevezett *Cherchez la femme* témát, akkor a férfi-nő találkozásnak egy másik nélkülözhetetlen aspektusára bukkanunk. Reményik Sándor váltig hangsúlyozza: nem elég a nőben csupán szerelmi partnert látni. Az nem elég! Fel kell fedezni benne a Testvért.

Ahogy megyünk a téma mélységeibe, a tárnákba, és amint elhagyjuk az érzéki világ ránk szakadó romjait, egyre jobban tisztul a női pszichéről készített portré. Három versben bontakoztatja ki erről vallott gondolatait: *Férfi sorsa*²⁶, *A testvér*²⁷ s az *Egy vérből*²⁸.

Hogy mennyire élet közelben szemlélte az embert, mutatja a *Férfi sorsa* című versének első mondata: „*A férfi sorsa / A nő. Igaz. Én sem tagadom*”. – Lényeges megállapítás ez, mert eleve igaztalanná válik a vélekedés, a vád, hogy a költő valami oknál fogva nem is ismerte a szerelmet, és ezért volt tartózkodó, ezért nem házasodott meg. A Reményik-kutatók tudják, hogy ez nem igaz. Tisztában volt mindennel, ami a szerelemmel összefügg. Itt is azt állítja, hogy a férfi sorsa nagyon szorosan függ a nőtől, akit megismer, akivel együtt akar élni.

Reményik abban különbözik más íróktól, hogy nem általánosít. Az összetett kérdést igen finoman elemzi: igen, a férfi sorsa a nőtől függ. „*De ez a sors nagyon elágazik / ... Mindenki úgy, ahogy neki kimérték, / Ragadja meg a sorsa fonálát.*”

Fel is sorol néhányat, és beszél Léda-, Éva-sorsokról. És még száz irányba futnak a fonalak: mindegyik egy-egy variáció ugyanarra a témára. Mindezt tudja, ismeri, – csakhogy ő most egy egészen más variációra hívja fel a figyelmet:

„*De én rejtettebb kút före akadtam, / Szerelem útját hogy elhagyogattam: / Én, én a Testvért fedeztem fel benne.*”

A következő vers teljes egészében a testvériség karizmájával megáldott, erre a speciális feladatra kiválasztott nő erényeiről, értékeiről szól. Reményik *A testvér* című, három versszakos költeményében fejti ki szebbnél szebb meglátását, hogy ki is, milyen is az a nő, akit ő Testvértnek ismert meg:

A Testvér az a nő, aki szeret, de vágya nincs; tenger nyugalmú mosolya mögött nemes vagy nemtelen célt nem takar. Nincs benne macska szeszély, tigris-főlény, – tartózkodása nem titkos ígélet... nem szüzi hó, mely olvadásra vár... Benne megszűnik a nemek örök, nagy szerelem-harca, mely hódítás és leigáztatás... „*A Testvér az a nő, aki szeret, / De sohasem lesz gyermekeid anyja*”.

Eddig azt sorolta fel, hogy ki az a nő, akit testvértnek lehet nevezni. Ezután a pozitív jelzők sorai következnek:

²⁶ *Férfi sorsa* (Függelék, 56. o.)

²⁷ *A testvér* (Függelék, 57. o.)

²⁸ *Egy vérből* (Függelék, 58. o.)

*Olyan mint a jó lelkiismeret
Az öntudat virágos küszöbén.
... kőbe metszett rendületlen lényeg
... álmaidnak...
Töretlen-tömör aranyfoglatja.
Ki távol tőled – melletted áll mindig,
Ha megállottál – újra útnak indít.
Mint halkbeszédű alpesi kalauz,
Komolyan kormányozza léptedet,
S ha végső dalba fogsz: tündér-echó;
Megszázaszorozza hattyú-éneked.*

A harmadik vers, az *Egy vérből* című, magát a titkot kívánja felfedni és megmagyarázni:

*Testvérek ők.
A végtelenben egy vérből eredtek.
Egy szív jutott nekik:
Törékeny, gyöngéd, könnyen hevülő,
Titok-tudó, értelem-ellenes.*

*Ahogy néha egymásra mosolyognak,
Egymásnak intve, mint az augurok,
Olyan egyformák, olyan egy-testvérek,
Hogy szinte bűn köztük a szerelem.
Szinte szentségtörés.*

A „szentségtörés” kifejezés jelzi, hogy magát a találkozást az emberi értékek legmagasabb kategóriájába sorolja, mert valóban az, ha az én-te találkozása a szeretet, a barátság, a szerelem szintjére emelkedik. Márpedig, ahol szentséget szolgáltatnak ki, ott ünneppé formálódik maga a találkozás, ahogy ezt mondja is a kisherceg (Saint-Exupéry). Az ilyen ünnepnek sajátos törvénykönyve van, mondhatnám „illemkódex”-nek is.

A „*Mikor ünnepet ül*”²⁹ című versében ilyen tanácsok olvashatók:

Akit nagyon szeretsz, azzal szürke hétköznapon ne találkozz... Annak egész lelket áldozz! Jajj, csak vele gyakran ne találkozz! Ne kívánd a házikódba társul. Örvendj, ha a lelked vadvirágos, messze síkján néha hozzád társul. Ne völgyben, hanem hegyen találkozzál vele és társalgásod imádkozás legyen.

*Akit nagyon szeretsz.
Soha meg ne csókold, ne öleld meg,
Áhítattal csak a kezét fogd meg.*

Tudjuk jól, hogy az élet, a szerelem nem így működik, és nem törődik ezekkel az „illemszabályokkal”. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Reményik Sándor etikája, magas feszültségű moralitása abszurd valami és kóros jelenség. A celebs élet, a magasabb eszmék miatt önként vállalt magány nem ismeretlen a keresztény lelkiességben, és Reményik – mint látni fogjuk – élete végén találkozik is az Énekek énekének misztikájával. (*Sponsa Verbi*).

Amikor két „testvér-lélek” eljut ilyen hegycsúcsra, vagy a „*Magunkba le*” ekkora mélységébe, akkor abban az égi állapotban találják magukat, hogy egyik a másikban él. Bár

²⁹ *Mikor ünnepet ül* (Függelék, 59. o.)

külön személyiség mind a kettő, mégis olyan egység, elszakíthatatlan kötelék fűzi őket össze, mint ahogy azt a magyar világi misztika legcsodálatosabb költeményében, *A beépített lélek*³⁰-ben meg is tudja fogalmazni:

*Művészeted a művészetemnek,
Stílusod stílusomnak része lett,
A Lelked, mint Kőműves Kelemenné,
Sziklaváramba beépítetett.*

*Vagy inkább úgy épültél tán belém,
Mint Strassburg dómjába a gótika.
Ki a stílt vágyik kitepni belőle:
A templomot kell lerombolnia.*

A „beépített lelkek” ismerik ezt a csodálatos – és minden bizonnyal Istentől megáldott – élményt, melynek a mottója: „*Én belőlem te maradtál, te belőled én maradtam*”.

Természetesen itt nem személyiség feladásról van szó. Már azért sem, mert ehhez az élményhez igen erős morálitással rendelkező karakterek kelljenek. Ugyanakkor a nő és a férfi „másságának” egy olyan vetülete bontakozik ki, mely állandóan jelen van, és élteti a barátságot, a testvériséget. Ezek azok a tetten érhető „csodák”, melyek minduntalan félreérthetetlen valóságokká válnak: egyszerre gondolnak egymásra, megérik, sőt biztonsággal tudják, hogy a másik mit gondol, mire van szüksége.

Tulajdonképpen egyfajta állandó igényről van szó: úgy szeretnék látni, élni, átélni, megélni mindent, mint te. Ennek az éteri és már-már megfogalmazhatatlan csodának költeménye a *Kölcsön*³¹, melyben emberi eszmélődésünk legnagyobb értékének, a látás művészetének titkát érinti. Észreveszi, hogy Piroska másként látja a színeket, mint ő: „...*Az én két szememre / Mindig valami kis fátyol terül. / ... Jaj, nekem nem jelennek meg soha / Fölséges önmagukban a dolgok.*”

És itt nemcsak a festő és a költő különbözőségére gondol, hanem a csodált Testvérnek, a Nőnek más szemléletmódjára is: „*Milyen lehet a te szemed belül? / Ahogy a világra most ráderül: / ... Ó, ha csak egy órára megszerezném / A szemed titokzatos alkatát!*” Bármiről van szó, bármiről beszélnek, minduntalan szembesül azzal, hogy testvér lelke, művésztársa, Piroska olyan színeket is észrevesz, melyeket ő nem is lát, vagy másként, szürkébben, sötétebben lát. Ő, a pesszimista, mindennek a fonákját látó, a naplementében a sötétség, az éjszaka lopakodó fekete színeit látja, Piroska még ebben is észreveszi a fényt: „*Micsoda százszoros dicsfény-sugárt / Jelenthet a Te szemednek e pompa!*”

Ilyen helyzetek teszik érthetővé, hogy barátságuk, testvériségük valóban kevesebb is, de több is a szerelemnél (Reményik szavai). Kevesebb, mert nem testi, de több is, mert egységük szellemi síkon valósul meg és válik teljessé, egymást kiegészítővé. A *Kölcsön* című versnél igazibb és teljesebb szerelmi vallomást aligha írt szerelmes a szerelmének. Ezért nem tudnak egymás nélkül meglenni, még akkor is, ha sohase látják egymást... Hányszor írja művésztársának a költő, hogy állandóan „jelen” van benne. Pedig ő Kolozsvárt, Piroska pedig Budán, az Aranka utcában lakik, egymástól ezer kilométer távolságban. Itt megszűnnek az idő és tér mindent gúzsba kötő korlátai.

A költő és a festő – a férfi és a nő eme különleges és ritka találkozásának más törvényei vannak, mint a tér és idő közé szorított „földi” szerelemnek. Ezt tárja fel a *Tükrök törvénye* című költemény. Ebben is a látás művészetét fogalmazza meg szavak, jelzők és igék

³⁰ *Beépített lélek* (Függelék, 60. o.)

³¹ *Kölcsön* (Függelék, 61. o.)

leheletfinom szötteésébe. A közelség szükségképpen felszínre hozná egymás „foltjait”. Az ő lelkük szépítő tükör „*Így tükrözi a Szent Anna-tava / Sokszor még mélyebben a mély eget. / Mi nem tükrözünk mást, mint lényeket.*” Bár ez a látásmód eltekint egy-egy vonástól, azért ez a látás így igaz. „*Mi látjuk egymást, nem ahogy vagyunk, / De látjuk örök mivoltunk szerint.*” Ezért látják a Testvérek egymást másként, mint a szerelmesek.

+

Természetesen a kérdés önmagától is felvetődik: nem irreális mindaz, amiről az Ilonka- és Piroska-versek elemzése kapcsán Reményiket idézve írtam? Lehet-e a fantázia világán kívül ilyen kapcsolatról beszélni, netán a földi életben megvalósítani? Hiszen a szerelem nemcsak a férfi és a nő kapcsolatának álomvilága, hanem kiteljesedése esetén a házasság és a család, a gyermekek életének egyetlen szent kerete, egyházi nyelven – de még a római jog szerint is – szentsége.

A válasz talán még fontosabb, mint az eddig elvégzett analízis. Tudniillik a „Reményik-doktrina” minden egyes gondolata épp a mai kiüresített, csalódásokkal teli és tragédiákba torkolló szerelmi válságkorszaknak üzenet értékű. Érdemes elgondolkozni azon, hogy akármelyik verset vesszük elő, a legtöbb nő, de a legtöbb férfi is úgy érzi, hogy épp ezek a csodálatos mélységek hiányoznak kapcsolatainkban: keresni és megtalálni, – tisztelni és szeretni, – a földit, a profánt is ünneppé tenni, – kölcsön kérni és adni legszebb kincseinket egymásnak, – szépítő tükörré válni egy életen át annak, akit szeretünk. Ezek teszik, tennék boldoggá és felbonthatatlanná, örökérvényűvé mindazt, ami ma esetleges és elviselhetetlenül üres. A *Cherchez la femme* fejezet olyan értékekre mutat rá, melyekkel – ha csak megközelítőleg valósítanának is meg az igazi szeretetre szomjas férfiak és nők – mennyországgá tudnák varázsolni földi életüket.

Sponsa Verbi – Reményik istenélménye

Az utolsó fejezetnél is tanulmányom „keretverséhez” térek vissza: a *Magunkba le*³² címűhöz. A magyar költészetnek ez a szinte soha meg sem említett mélypszichológiája ezzel a három sorral fejeződik be:

De mi megyünk, mind mélyebbre tovább.

*Ahol már csak a Lélek lelkesít –
Megyünk, meg nem állunk az Istenig.*

Gondolom, senki nem csodálkozik azon, hogy a metafizikum iránt érzékeny keresztény könyvészen és egyházi kiadókon kívül miért hallgattatták el ezt az Istent kereső és az Istent megtaláló költőt, aki – mint láttuk – „végvári kapitány” is volt.

A mélypont

Az istenkeresők legtöbbször útja ritkán egyenes és sima, tele van halálkanyarokkal, örvényekkel, áthidalhatatlannak tűnő szakadékokkal. A legkritikusabb időszak az egyetemi évekre esik. Ez alól nem kivétel Reményik Sándor sem. De őt egészen más irányból éri a veszély, a lelki egyensúly felbomlása.

Rilke vallásos verseit olvasta, és fordításukat is elhatározta, amikor a rá legnagyobb hatással bíró filozófia professzora, *Somló Bódog* önkézüleg vetett véget életének a Házsongárdi temetőben édesanyja sírjánál. Ez valósággal megbénította az amúgy is labilis idegzetű fiatalembert, ahogy erről a *Tragédia*³³ című versében ír is:

...recsegve minden összedül

...

*Nincs nyugvópont, nincs kívül, nincs belül,
A végzet mindent, mindent letarol.*

Somló professzor öngyilkossága azért viselte meg ennyire, mert a filozófiai tanszéken épp ő képviselte a hagyományos értékrendet, az okság elvének következetes végigvitelét, melynek segítségével el lehet és el kell jutni az emberiség legmagasabb színvonalú életének megvalósításához.

Ezekben az években kerülnek papírra olyan sorok, melyek jól mutatják, hogy ez az időszak istenkeresésének a mélypontja: „*Templomba járni én most nem tudok, / Szívembe tőrként dőf minden ámen / S úgy érzem, rám dőlnek a templomok.*” (Én most...)

De ezek a lázadások sem olyan végletekbe torkollnak, mint Adynál, Kosztolányinál, vagy a többi Nyugatosnál. Inkább hasonlít arra a tizenkilencedik századra jellemző agnoszticizmusra, mely az *Isten* című versében köszön vissza: „*Uram, én békén hagylak az imámmal, / De Te se kívánj a szívemből semmit.*” Isten létét, ha körmönfontul is, de nem tagadja: „*Uram, teremtők vagyunk mind a ketten, / Amily igaz, hogy a lelkem Te adtad, / Olyan igaz, hogy én formállak Téged.*” Ez azt jelenti, hogy van Isten, de azt mindenki saját tudatával és fantáziájával hozza létre. Ez nem az Isten halálát hirdető Nietzsche és nem az

³² *Magunkba le* (Függelék, 40. o.)

³³ *Tragédia* (Függelék, 63. o.)

európai értelmiséget lázban tartó Schopenhauer filozófiája. Előre megjósolja, hogy „*Amíg csillagbetűkbe írva látlak: / Uram, lesz még találkozásom Véled.*”

Az útkeresés: „Testvéreim, jertek, segítsetek”

A Reményik család lutheránus volt. A költő is Luther egyházának légkörében nevelkedett. Édesapja is tagja volt a presbitériumnak. Idők folyamán a költő egyre több kiváló egyházi személlyel ismerkedett meg. Raffay Sándor, Ravasz László evangélikus, illetve református püspökökkel is szoros kapcsolatot ápolt. A trianoni tragédia után az erdélyi értelmiség annyira egymásra volt utalva, hogy a Reményik Sándor típusú író, költő szükségképpen az egyházban, a templomban, az iskolában kereste és találta meg szövetségését.

Mindez azonban inkább keretként szolgált, és több lehetőséget kínált, hogy protestáns és katolikus papokhoz fűződő kapcsolatai révén saját istenfogalmával és istenélményével is elmélyültebben foglalkozzék.

Az igazi nagy élményt ezen a téren is művésztársától, Piroskától kapta. Most legújabb kutatásaimat igyekszem összefoglalni, melyeket részben a költő sógorától, Imre Kálmántól személyesen kaptam, részben a költő levelezése és Piroska nevezetes kalendáriuma alapján gyűjtöttem.

Az ezerkilencszázhuszas években egy hívő katolikus nehezen tudta volna kivonni magát Prohászka püspök hatása alól. Ő élete utolsó tíz évében valósággal lázba hozta az istenkereső lelkeket, különösen az olyanokat, akiknek lelke amúgy is szárnyalt és fogékony volt a misztikára. Prohászka szeráfi lélek volt, és minden művészetre, mint az Istenből, az abszolút Szépségből kiáradó értékre érzékenyen reagált. Piroska felkereste – járt Székesfehérváron, jelen volt a püspöki kápolnában, ahol akvarellt is festett a szentmiséjét bemutató püspökről.

Reményik 1925-ben Prohászkanak írt levelében külön említi is: Piroskának köszönheti, hogy közelebről megismerhette a nemzet apostolát. „*Legutóbbi években Szőcs Jenőné volt az, aki nagyon-nagyon közel hozta hozzám Nagyméltóságod egyéniségét.*” (Kolozsvár, 1925. október 11.)

Lelkipásztor, az evangélikus Járosi Andor fontos adatokat említ Reményik és Prohászka kapcsolatáról. Kezdetben a *Diadalmas világnézet* című könyvét tanulmányozta, és betűről betűre kívülről tudott belőle részleteket. Reményiket az egységes világnézetre való törekvés vezette egy életen át. És a *Diadalmas világnézet*-et ezért tartotta remekműnek, élvezvén közben Prohászka hatalmas szellemi fölényét, a kor szellemi nagyságait felülmúló, átfogó tudását. Másik műve, *Elmélkedések az Evangéliumról*, Reményik legkedveltebb olvasmányai közé tartozott. A belőle áradó voluntarizmusa fontos támaszt, lelki erőt nyújtott depressziós mélypontjainak sötétségében. Szerette Prohászka képalkotó, rapszodikus stílusát.

És ehhez társult a számára mindenben, a vallásban, a hitben is irányt mutató, fényt reveláló Testvér-léleknek, Piroskának prohászkás orientáltsága. A két költői lélek, a katolikus püspök, Prohászka és a lutheránus költő, Reményik Sándor között a híd, a szellemi, lelki kapocs a festőművész Piroska volt. Reményik istenélményének kibontakozására Ravasz László református püspök mellett a döntő hatást a katolikus egyház nagy misztikus gondolkodója, Prohászka gyakorolta.

Több közös vonást lehet találni kettejük ars poeticájában. Mindketten az ember személyiségének mélységeiben, „tárnaiban” rejtőzködő értékek, drágagyöngyök kimentését, kibányászását, felszínre hozását tartják az élet legfontosabb feladatának. „Értékmentők” ők mind a ketten, ki-ki a maga posztján és sajátos eszközeivel, de a cél, a lényeg azonos. Még az értékek hierarchiájának, az eszmék „sorrendjének” katalogizálásában is közös nevezőn állnak: az Isten, a Megváltó, az emberi méltóság, a nemzet, a haza, a barátság, a szerelem, a család, a gyermek, a szenvedés keresztté formálása... mind, mind kincs, felmagasztalásra váró

érték. És mindketten papnak nevezik, mondják és tudják magukat. Nemcsak Prohászka volt Isten papja, Reményik is a poétát papi méltósággal illeti. És mindketten így is tekintettek egymásra.

Ez utóbbi állításom dokumentált bizonyítéka az az eddig ismeretlen adat, melyhez kutatásaim közben az elmúlt hónapokban jutottam az Imre család segítségével. Reményik Sándor sógora, mint említettem, Imre Kálmán, egykori barátom 1953-ban megmutatta a budai lakásukban őrzött Reményik hagyaték egyik legjobban féltett kincsét, az ún. Tliri-Tliri Kalendáriumot, mellyel Piroska ajándékozta meg művésztársát, Reményik Sándort. Ez volt Piroska legnagyobb ajándéka 11 évig tartó barátságuk alatt. Lényegében ez egy művésznaptár, mely az 1924-es évre készült. Az év minden hetére több mint ötven leheletfinom miniatúr akvarell. A füzetként megszerkesztett naptár fennmaradt üres oldalainak kitöltésére Piroska a Reményik család tagjait és a költő legközelebbi barátait, ismerőseit, tisztelőit kérte fel.

Nos, itt köszönöm meg egyrészt Varga Márta munkatársamnak, hogy szorgos kereséskutatás révén rátalált a hagyaték őrzőjére, az Imre családra, másrészt Kálmán barátom fiának, dr. Imre György szemész professzornak és unokájának, dr. Imre László egyetemi adjunktusnak, akik lehetővé tették a kalendárium újbóli tanulmányozását. Ennek eredményeként itt most Prohászka püspök bejegyzését említem meg. A fehérvári püspök Piroska felkérésére 1923. december 21-én ezeket a karácsonyra készülő sorokat írta:

„Minek volna vágyunk, ha nem lehetne reményünk s ha nem lehetne megnyugvásunk. S minek volna advent, ha nem lehetne karácsonyunk. Az hogy tényleg eljön s köztünk is van az Úr! Az Úrba egy virágos, bátor s tavaszias ifjúságban fakad ki. Ne féltsd a fát, ha gyökere ép, s ne féltsd a nemzetet, melyet derékbatörés után is a mélység életerői járnak át. Az életerők őrangyala s szítója a poéta, görög neve alkotót és alakítót jelent, legyenek sugalatainak forrásai mélyebbek a nemzedékek gyökereinél, hogy ezek azokból táplálkozhassanak. Prohászka Ottokár”

Az üresen maradt utolsó oldalak egyikére írt meleg hangú üzenet igazolja mindazt, amit fent Prohászka és Reményik Sándor közti szoros kapcsolatról mondtam. Így még jobban értjük a költőnek azt az 1925 októberében írt mondatát, hogy *„az utóbbi években Szőcs Jenőné nagyon-nagyon közel hozta”* lelkéhez a püspök egyéniségét. Ebbe a naptárba a családon kívül csak a legszűkebb baráti kör írt, – a lánglelkű püspök, Piroska lelkiatyja, ehhez tartozott.

Az istenarc megtalálása

Reményik ama mondata a *Magunkba le* című versében, hogy a mélyben, lelkünk legmélyebb tárnájában meg fogjuk találni az Istent, külön költeménynek is témája. A vers címe: *Istenarc*³⁴.

Minden ember, éppen azért, mert szellem, értelem birtokosa, az Isten hasonlatosságára, „képére” van teremtve. A michelangelói freskó a festőművészet nyelvén próbálja ezt élő közelbe hozni: Isten ujjával érinti Ádám ujját. Ugyanezt a misztériumot foglalja szavakba, jelzők, igék csokrába fonva Reményik is. De ő keményebb és zordabb. Az ujjak találkozása ehhez képest idilli jelenet. Ott éteri hangokat hallok, angyalok dalolnak, itt a bányák örök sötétsége vár, – tárnák omlanak össze fülsiketítő robajjal. Csákányok ütnek a szikla-falakba. Az paradicsom, – ez pokol. Az a bűnbeesés előtti teljes bizalom, – ez a bűnbeesést követő életveszély: sohase tudni sikerül-e felhozni magammal a megtalált kincset, Isten-arcomat önmagamon. Az szent nyugalom, – ez örökös harc: nem hagyom magam, mert tudom, hogy

³⁴ *Istenarc* (Függelék, 65. o.)

az az arc igazán én vagyok. Vagyis ebben a versben érezni a költőnek és mindannyiunknak nagy és életünk végéig tartó harcát, mert a magunk és a világ ránk rakódott szennye alól kell kibányászni a bennünk szunnyadó értékeket, magát az istenarcot. Ezt egyedül képtelenség véghezvinni. Ehhez „*vájár-vezér*” (lelkivezető) és bányász szolidaritású közösség (apostolok) kellene. Mindenekelőtt magának az Istennek segítsége (kegyelem).

*Testvéreim, jertek, segítsetek,
Egy kapavágást ti is tegyetek.*

Kegyelem

Balassi Bálinton és Babits Mihályon kívül nem igen találunk a magyar irodalomban olyan költőt, akire ilyen mély hatást gyakorolt volna a Biblia és rajta keresztül Jézus, a Krisztus. Szemmel láthatóan kezdtek virágba szökkenni papjainak, példaképeinek, Piroskának a költő érzékeny lelkébe hintett jézusi magvai. Egyre több bibliai személy és epizód lesz költészetének témája. Ezeken a költeményeken meglátszik, hogy milyen mély nyomokat hagytak benne Prohászka elmélmései. A kánaai menyegző, a Táborhegye, az Eucharisztia, A keresztút. Veronika kendője olyan mély gondolatokat hoznak felszínre lelkéből, hogy én például prédikációimban gyakran merítek belőlük.

Annak ellenére, hogy istenélménye, „Isten-tudata” erős, ép, mégsem nyugodt lelkének tükre. Reményik töprengő típus, és mindent sötét színekben lát. Ennek egyik oka bizonyára az egyre nagyobb méreteket öltő depressziója. Soha sincs megelégedve önmagával, de a világgal sem, és a sok szenvedéstől a gondviselést sem látja. De ilyenkor is a kegyelembe kapaszkodik, és a vihar után lelke egén mindig megjelenik a remény káprázatos szivárvány boltozata.

Olykor olyan témák kavarnak fel lelki nyugalmát, melyek még a teológusokat is meglepik. Erről lelkipásztor, Járosi Andor írt a *Reményik és Rilke* című cikkében. Vele is megosztotta töprengéseit. Ezek közül most egyet emelek ki, amely annyira jellemző Reményik lelki finomságára. Azon medítál, hogy bár Jézus mindenben egy akart lenni velünk, és valóban minden nyomorúságunkat megosztotta velünk, egy valamiben mégis lényegesen más, mint mi. Jézus nem ismerte a mi legvérzőbb sebünket: nem ismerte mi a vétek, mi a lelkiismeret furdalás gyötrelme. „*Te nem árultál el senkit soha, / Te soha senkit nem tagadtál meg, / Neked nem kellett a mások vére. / ... Nem ismerted ... / Mily örvény-húzású az ingovány.*” A konklúzió tehát: „*Uram, Tetőled mégis csak elmúlt / A Pohár alján a végső üröm*”³⁵.

Épp az ilyen témafelvetések mutatják, hogy milyen gondterhes a lelke. Ezért élvezzi Piroška lelki békéjét, napsugaras személyiségét.

De vannak órák, amikor ő is megkapja a várva várt belső harmóniát. Ez a kegyelem órája (bár még ilyenkor is van egy félő megjegyzése: „*Jaj, meddig tart?*”) A *Kegyelem*³⁶ című versét akkor írta, amikor kórházi kezelésének eredményeként orvosai némi javulást állapítottak meg. Az eddig hiába ostromolt égen megjelenik az első reménysugár.

³⁵ *Nem a teljes pohár* (Függelék, 66. o.)

³⁶ *Kegyelem* (Függelék, 69. o.)

*S akkor – magától – megnyílik az ég,
 ...
 Akkor –magától – szűnik a vihar,
 Akkor – magától – minden elcsitul,
 Akkor – magától – éled a remény.
 Álomfáidnak minden aranyágán
 Csak úgy magától friss gyümölcs terem.*

Ez a magától: ez a Kegyelem.

Amikor Prohászka püspöktől megkérdezték: ismeri-e a verset és kereszténynek tartja-e? Azt válaszolta: „ez a vers maga a katolikum”.³⁷

„Eszter testvér”

Az Isten útjai kiszámíthatatlanok és csodálatosak. Az eddig elmondottakból nehezen lehetne még csak gondolni is arra, hogy ez a hívő, de lelke legmélyéig szomorú férfi, protestáns vallású költő egy apácával kötött lelki testvériség révén eljut a misztika világába, és ott megtalálja lelke békéjét. Márpedig Reményik istenélményéről szóló beszámoló végén épp erről a váratlan fordulatról lesz szó.

Kolozsvár adott otthont az ún. „Szürke nővérek” katolikus női rendnek, mely az új kor szociális igényeihez alkalmazkodva a legmodernebb egyházi közösség, és mai is az. Nem a megszokott zártság, hanem az élet felé forduló teljes nyitottság a jellemzője. Szellemisége azonos Prohászkaéval és visszanyúl a szeretett tanítványnak, Szent János evangélistának és Szent Ágostonnak szeretet-eszméjéhez: „*Szeress, és tégy amit akarsz*”.

Mielőtt Eszter nővérrel való találkozásáról írnék, háttérként rövid összefoglalót nyújtok a költő egyre reménytelenebb egészségi állapotáról. Erre azért van szükség, mert Eszter nővér a költő utolsó éveiben játszott nagy szerepet istenélményének beteljesedésében.

A melankóliás természetű személyt könnyebben támadhatja meg a depresszió, hiszen az ennek melegágya. Édesanyjától örökölt lelkialkata már egyetemi éveiben nehézségeket okozott: többszöri elhatározás után sem tudta legyőzni a diploma megszerzésével együtt járó akadályokat.

Ez volt a kezdet, és eleinte úgy látszott, hogy a maga választotta írói, költői hivatás megfelelőbb számára. Ennél a lelki betegségnél lényegesebb, hogy milyen légkörben él az illető, milyen hatások érik. Reményik Sándor esetében minden a lehető legrosszabbra fordult. Elegendő, ha három tragédiára mutatok rá, és megértjük sorsa rosszabbra fordulását. Három legjobban szeretett életet vesztett el: Erdély életét, Ilonkáét és Piroskáét.

Trianon hazájának életét szentségtelenítette meg és tette tönkre. Legjobb barátai, köztük életének legnagyobb szerelme elhagyták, kivándoroltak. De legalább tudta, hogy az ország határán túl élnek, kapcsolatot tartott velük.

1931 őszén meghal „ikercsillaga”, művésztársa, Szilágyi Piroska. Rá négy évre, 1935 nyarán 41 évesen meghal fiatalságának legnagyobb szerelme, Imre Ilonka. Még a legegészségesebb idegrendszer is megráz ennyi tragédia. Piroska és Ilonka halála után évek teltek el, mire újra dolgozni tudott. Állandóan velük foglalkozott. Jellemző, hogy a hozzájuk intézett, vagy róluk szóló legszebb verseit haláluk után írta. (Álmodsz-e róla?³⁸)

³⁷ Horváth Kálmán: *Prohászka a szívekben – Magyar Fioretti* (825. cikkely)

³⁸ *Álmodsz-e róla?* (Függelék, 72. o.)

Úgy érzi, mintha örülten és érzéketlenül száguldana vele az élet vonata. Minden rohan, csak sírjuk jön egyre közelebb.

A reakció rövidesen jelentkezett. Látás zavarai miatt a pécsi szemklinikán rokona, Imre professzor kezelte, izmai elernyednek, tollat nem tud fogni, kiesik kezéből. Depressziója súlyosbodik...

Ebben a lelki állapotban találkozik *Pasztuska Eszter* szociális nővérrel, aki a női lélek és gyengédség megtestesítője Reményik életében. Nagyműveltségű, rendkívüli lelki adottságokkal rendelkező fiatal nő. Gondoskodó szeretete, vidámsága, mély hitéből fakadó derűje jótékony hatással van a költő zaklatott idegállapotára.

(A női léleknek van egy speciális képessége: derűt, harmóniát tud sugározni a nálánál sokkalta megviseltebb férfira.) Eszter nővérhez írt levelei feltűnő vidámak. Ez is mutatja, hogy mi volt ebben a kapcsolatban a lényeg: „szent vidámság”. Halála előtt fél évvel a neki írt költeményének kísérő levelében azt írta, hogy ez a vers „*tánclépésben készült*”... és alleluja is szerepel benne.

Szinte hihetetlen, hogy a valósággal ronccsá vált lélekből ilyen derűt tudjon elővarázsolni egy tiszta ragyogó barátság.

Ki lehet ez az Eszter? 1941 Gyümölcsoltó Boldogasszony napján írt és dedikált verséből megkapjuk a választ: *Sponsa Verbi*. Eszter Jézus menyasszonya, a Verbumnak, az Igének boldog jegyese. A legtöbb női rend tagjai ezért hordanak gyűrűt ujjukon.

A vers címéhez némi magyarázat kell. Mint annyiszor, ezekben a hetekben is barátai felvitték a havasokba, mert oda vágyott mindig: a hegyek közé, a magasba. Eszter testvér olvasni valót adott neki, rendjének fontos kézikönyvét. Ennek a címe az a versben is szereplő latin *Sponsa Verbi*... És élete utolsó leveleinek egyikéből tudjuk, hogy fent a havasokban ezt a könyvet olvasta is.

Különben a költő számára nem volt idegen ez a fogalom. Elsőáldozó lánykákról írta májusi napfényben fogant, felejthetetlen versét: *Kicsi menyasszonyok*³⁹. Még a papköltők sem tudtak így rámutatni a lényegre. „*Mennyi menyasszony, – s csak egy vőlegény. / ... Ez az egy mindig, mindenkire vár, / A Tavasz ő, a Szentlélek maga*”. És a párhuzamot is észreveszi az Énekek énekével, mely lehet ugyan valódi nászok bíbor kardala, „*Akkor sem lesztek ilyen boldogok, / Fehér virágok, első áldozók, / Vőlegénytelen kis menyasszonyok.*”

Ez a jegyesi viszony téma tér most vissza teljesebb és igazabb relációban egy önmagát tudatosan Jézussal eljegyzett nővér, Eszter alakjában. Ezért írja róla: „*az volt, egészen az volt*”.

A teológus számára megrendítő sorok olvashatók ebben a versben:

Nemcsak szemem, de lelkem olvasott

Egy csodálatos könyvet:

Sponsa Verbi.

A Lélek jegyese.

Az volt, egészen az volt, aki adta

...

Ő, lennék én is örökkön-örökké

Harmatozó egek patakja!

...

A Lélek örök jegyese legyek.

+

³⁹ *Kicsi menyasszonyok* (Függelék, 70. o.)

Milyen ragyogó gyöngykagyló lehetett ez az Eszter, a Sponsa Verbi, aki még a depresszió szakadékába zuhant Reményik Sándor lelkébe is ekkora békét, a Lélek harmóniáját és derűjét tudta belemosolyogni!

Az a Reményik Sándor, aki magát szomorúfűznek érezte és tudta egy életen át, és kérdezte is gyerekkorában: „*meddig lesz szomorú?*”, most, élete utolsó hónapjaiban ráébredt arra, hogy a szomorúfűznek is szabad derűsnek lenni. Sőt, mint minden létezőnek, neki is lételeme a mosoly, az öröm, a boldogság. Eszter nővértől, a Testvértől megtanulta ennek a titkát, és ezt halála előtt hét hónappal versben is megörökítette: „*Szeresd az Istent, és tégy amit akarsz*”.⁴⁰

⁴⁰ Függelék, 71. o.

Függelék

Szomorúfűz

A tó partján a komor fűzeket
Világos zöldbe öltözteti lassan
A napról-napra melegebb sugár,
Megfejtí téli titkát ágaiknak,
Smaragdragyogást tereget reájok, –
Csak földre hajló, fáradt vonalát
A fűzfa gallynak nem másítja meg,
Nem emelheti ég felé soha.

Gyerekkoromban, – rég volt, – tán igaz sem:
Anyámat kértem: rajzolj valamit!
Rajzolt egy házat s egy szomorúfűzfát,
(Lerajzolhatott volna engem is,
Lehajtott fejjel, úgy, ahogy most állok
A tóparti szomorúfűz alatt.)
Én akkor azt kérdeztem, hogy: mi ez?
Anyám felelt: Ez egy szomorúfűz.
Én faggattam tovább: Mért szomorú?
S aztán még arra is kíváncsi voltam,
Hogy: „Mikor nem lesz többé szomorú?”
A váratlan kérdéstől megzavarva,
Anyám elhallgatott.

Így hallgattam el én is, valahányszor
Azt kérdezték: Mért vagyok szomorú,
Mikor nincsen rá különös okom? –
Zavart a kérdés. – Most már nem zavar.
Most már tudom, hogy törvény alatt állunk:
Elvettetik a különféle magvak,
Öröktől készült, titkos ősmagok,
Egyikből tölgy lesz, másikból fenyő,
A harmadikból mindig rezgő nyárfa,
Jegenyévé szökken a negyedik, –
S az utolsó, de tán nem a legkisebb
Szomorúfűzfa lesz talán.
Törvénye az, hogy ágait lehajtsa
A tó tükrére csüggedt-komoran,
Akkor is, mikor napfény hull reá,
Akkor is, mikor zöldje ütközik, –
S tavaszba fordul a vénhedt világ.

(A műhelyből, 1924)

Lámpagyújtogató

Egyszer volt, rég volt. Azt kérdezték tőlem:
„Mi leszel kisfiam, ha nagy leszel?”
„Lámpagyújtogató” feleltem én
A gyermek együgyű feleletén
Nevettek akkor a szülők, ismerősök.
Mért volt, mért nem volt, én azt nem tudom.
Nekem a csendes ember imponált,
Ki ballagott a bús utcák során,
S amerre ment,
Világosság támadt a nyomdokán.
Csak felgyújtott egy lángvégű botot, –
Egy lobbanás – s az ember fölehajtva
Az esti csendben tovább baktatott.
Csak ment tovább a sötétség fele.
Ámde mögötte diadallal égtek
A lámpák, miket meggyújtott keze.
Egyszer volt, rég volt, hogy kérdezték tőlem:
„Mi leszel kisfiam, ha nagy leszel?”
Azóta sokat vívtam, verekedtem
Azóta sűrűbb lett az éjszaka.
S végül lámpagyújtogató lettem.

Az építész fia

„Az építészet megfagyott zene.”

Apámban a muzsika megfagyott.
Nem lírizált. Arányok érdekelték,
S nyugodt vonalak, egyszerűk, nagyok.

Az én fejembe, bárhogy erőltették,
Nem ment a számtan s geometria.
Álom-part felé hullámozott a vérem,
És költő lett az építész fia.

Sokáig azt hittem, a dal egészen
Anyám lelkén át sugárzott belém,
Tűzhely-oltáron feláldozott vére
Lappangó cseppje minden költemény.

A nem sejtett apai örökségre
Eszméltet most mások ajkán a szó:
„Bár lelke lágy, a verse vas-szilárd,
Nem áradozó, nem is olvadó
Ő az építők fajából való.”

Én építész!... a versek építésze!...
Apám, nézd titkos törvényét a vérnek:
Oly távoleső mesterségeink
Valahol látod, mégis összeérnek.

Való igaz: én is csak építettem,
Egy-egy sor vas-traverzét róttam át
A vers-épületen, – és megvettem
A fölösleges ornamentikát.

Való igaz: mindig volt alapom,
A mélybe ástam szigorú falat.
Úgy hágtam emeletről-emeletre,
S szerettem a nagy, nemes vonalat.

Való igaz: mindig volt teteje
Költeményemnek – s néha tornya is,
S nem játékból, de azért építettem,
Hogy lelkek lakhassanak abban is.

Való igaz: bennem sem olvadt
Egészen fel a megfagyott zene.
De vámon vesztve, réven nyertem én,
S versem gátja lett versem ereje.

Én építész... a versek építésze...
Örvénylő, mély törvénye van a vérnek:
Új formát ölt és más dimenziót...
Apám, köszönöm ezt az örökséget.

(Két fény között, Kolozsvár, 1927. január)

Akarom

Akarom: fontos ne legyek magamnak.

A végtelen falban legyek egy téglá,
Lépcső, min felhalad valaki más,
Ekevas, mely mélyen a földbe ás,
Ám a kalász nem az ő érdeme.
Legyek a szél, mely hordja a magot,
De szirmát ki nem bontja a virágnak,
S az emberek, mikor a mezőn járnak,
A virágban hadd gyönyörködjenek.
Legyek a kendő, mely könnyet töröl,
Legyek a csend, mely mindig enyhét ad.
A kéz legyek, mely váltig simogat,
Legyek, s ne tudjam soha, hogy vagyok.
Legyek a fáradt pillákon az álom.
Legyek a délibáb, mely megjelen
És nem kérdi, hogy nézik-e vagy sem,
Legyek a délibáb a rónaságon.
Legyek a vén föld fekete szívéből
Egy mély sóhajtás fel a magas édig,
Legyek a drót, min üzenet megy végig
És cseréljenek ki, ha elszakadtam.
Sok lélek alatt legyek a tutaj,
Egyszerű, durván összerótt ladik,
Mit tengerbe visznek mély folyók.

Legyek a hegedű, mely végtelenbe sír,
Míg le nem teszi a művész a vonót.

(Fagyöngyök, 1918)

Érdemes?

Irodalom? Világirodalom?

Himalája. – Ez a vers ha megél,

Egy porszem lesz, – vagy az sem lesz talán, –

Mit táncoltat a szél.

S ha netalántán a hegyekre fújja:

Ugyan micsoda súly egy porszem súlya?

Mindegy. Megírtam.

És azzal fekszem le ma éjszakára:

Megnőtt egy porszemmel a Himalája.

(Atlantisz harangoz, 1925)

Emberáldozat

A Múzsák néha vérre szomjuhoznak.
Akkor a szent berek,
Melynek a költő fő áldozó-papja,
Jajszóval megtelik.
A Múzsák emberáldozatra vágynak,
Egy ember holttestét követelik,
Az emberét, ki a költőben él.
Hitét, szerelmét, nyugodt életét
Akarják füstben feloszolva látni.
A Múzsák néha ily kegyetlenek.

Akkor a költő elkészül magával.
Fölmegy az oltár széles lépcsőjén,
Fenn a kietlen magasban megáll –
S ekkép fohászkodik:
„Ember, ki bennem megkötözve fekszel,
Ember, kiszemelt véres áldozat,
Ember, hiteddel,
Ember, szerelmeddel,
Ember, nyugodtfolyású egész életeddel:
M meghalsz.

Ne zúgolódj,
Ne jajveszékeld,
Irgalmat ne várj.
Hogy irgalmazzak én?
Én csak a tönk vagyok,
Amelyre le kell hajtánod fejed,
Én csak a bárd vagyok,
Amely lendül egy földöntúli kézben:
Költő és pap és hóhér egyszemélyben."
Akkor az embert megöli magában.
Az ember lelke aztán visszajár még...
De az már csak olyan,
Mint a vérfolt az oltár kövén,
Vagy mint a holdsugár a vérnyomon,
Vagy mint a köd a berek fáin közt.

(A műhelyből, 1924)

Az a félelmetes másik

Ki vagy, te félelmetes idegen,
Akit költőnek nevez a világ,
Aki megmozdulsz lelkem rejtekén,
Mint vulkánban a tűz?
Ki vagy,
Ki lelkem fáit tompán zúgatod,
Mígnem melódiába fog az erdő?
Ki vagy, ki elzsongani nem hagyod
A szívem sebeit,
S lelkem halottait
Temetetlenül hagyni rendeled?
Ki vagy?
Hogy lehet, hogy így úrrá lettél rajtam,
Hogy ajtóimon nincs számodra zár,
S kopogtatásod ha nem hallanám,
Döngetni kezdesz?!
Ki vagy,
Hogy nincs számomra oly hatalmas úr,
És nincsen oly imádott valaki,
Hogy meg ne szakítsam a szót veled,
Ha Te kívánsz beszélni?!
Ki vagy,
Hogy szívem véréből táplálkozol,
És nagyra nősz,
És éjjeleim álmát elveszed,
És ha ölembe nyugtatnám kezem,
Sziklát hengeríteni kényszerítesz,
Mik a hegyről a völgybe visszahullnak?
Ki vagy, ki meggyötörsz és üdvözítesz?
Ki vagy, ki vagy?!

(A műhelyből, 1924)

Jelek

Tudod mi fáj nekem
Testvér? Dehogyan tudod.
Bár senki sem jutott
Lelkem lelkéhez Nálad közelebb.

De amit adtam Neked: csak jelek.
Jelek, jelek.
Ember embernek adhat egyebet?

S a jelek mögött egy egész világ van,
Mindentől elrekesztve, önmagában.

(Egy eszme indul, 1925)

Magunkba le

Dr. Imre Lajosnak

Vedd a lámpát, magunkba szállunk –
Nincs ezen kívül más szállásunk.

Magunkba szállunk: ez most minden,
A külvilágban semmi sincsen.

A külvilág rémek világa.
Te is árva vagy, én is árva.

A külvilágban kockázat van
A legártatlanabb szavakban.

A külvilágban kémek lesnek –
Lélegzetünkre is fülelnek.

Vedd a lámpát, magunkba térünk –
Nagy a vétkünk: az emberségünk.

Magunkba még mélyebbre szállunk:
Nagy a bűnünk: a magyarságunk.

Nyáj-néppé nem akarunk lenni,
Iszonyú mélyre kell hát menni.

Idegenné nem tudunk válni, –
Hát minden tárnát fel kell tárnai,

Ahol még érc van: emberi s magyar,
Hová le nem hat semmi zivatar.

Lassan megszűnünk írni, sírni,
Segítségül bárkit is hívni.

Nemzet-forgácsot, csillag töredéket:
Minket ugyan kicsoda ért meg?

Vagyunk kétféle értetlenség,
Mennyegzőkön külhoni vendég.

Ki nem elégít semmi ország,
Egyedül ez a mély mennyország.

Vedd a lámpát, magunkba térünk,
Nincs külvilágban menedékünk.

Érzed? réteg réteg után szakad,
Omlik be tétova léptünk alatt.

Ez még mind rögzös, érzéki világ,
De mi megyünk, mind mélyebbre tovább.

Ahol már csak a Lélek lelkesít –
Megyünk, meg nem állunk az Istenig.

(Budapest, 1939. november 4.)

Nyugodt vagyok

Lelkem derült,
Mint éjféلكor az égbolt: úgy ragyog,
Nyugodt vagyok,
Nyugodt és erős.
Ami viasz volt bennem: most acél,
Ami tompaság: most borotvaél,
Ami ernyedtség: most felajzott íj,
Pedig talán a fejem lesz a díj,
Amit e nyugalomért fizetek.
Nyugodt vagyok,
Nyugodt és szilárd,
Pedig talán fejem fölött a bárd,
Fejemre talán veszett záporok
Villámuk ontják –
De elvettem kis napok kis gondját.

A kis napok kis gondját elvettem,
Sok balgatag szélmalomharc után
Valamit végre tettem.

Nyugodt vagyok,
Nyugodt és szilárd,
Pedig talán fejem fölött a bárd.

Nyugodt vagyok,
Jöhet akármilyen sors: készen talál,
S nem egyedül talál:
Mögöttem egy megbántott nemzet áll!

(Végyári-versek, 1919. március hóban)

A szikra szikra csak...

A dalom dal csupán,
A szikra szikra csak,
Felröppen és le hull,
Elalszik nyomtalan,
Vagy felkapja a zúgó forgatag
S viszi...
A szikra bámul s maga sem hiszi,
Míg száll az égnek,
Hogy lángjától majd szálás fenyvesek,
Koronás tölgyek égne,
A lelkek sűrű rengetegje ég.

Mert száraz idő járt,
Körül a határt,
Csontig-velőig szikkasztotta ki,
A tikkadt erdőt
Oh, könnyű most,
Könnyű felgyújtani!

Hisz dal csupán dalom,
De körül a határt
Szárazra szítta ki a fájdalom.
S a gyűlölet
S a bosszúvágy.

A szikra szikra csak,
Ki rója fel neki
Erényeképe vagy bűneképen azt
Ha nyomán kigyúl a száraz haraszt?!

(Végyári-versek, 1919. április)

Mint Jób...

Mint Jób, oly mélyre estél, nemzetem,
S a férgek lakomáznak
Megtöretett, fekélyes testeden,
S e testen a fekélyek, a sebek
Oly szörnyűségesek, hogy borzad tőled
És undorodik önnön gyermeked
És minden élő állat fut előled.
Mint Jób, oly mélyre estél, nemzetem.

Mint Jób, oly mélyre vettettél alá,
S királynak és bírónak ült föled,
Kit tapostál az utcán: a szemét.
Mint Jób, oly mélyre vettettél alá.

S én mi legyek most: új Jeremiás,
Ki tíz körmével a temetőn ás
És kikaparja gyötrődve a multat,
A ragyogót és az árnyékba hulltat
És szemével a jövőbe réved,
És nem lát jövődöt, csak véget, véget...!
Én mi legyek most: új Jeremiás?!

Vagy Cassandra legyek, ki haját tépi,
S az égő házban szeretne bennégni,
S az égő házból sikolt jajszava,
Hogy jaj, jaj, mért neki volt igaza! –
Tán Cassandra legyek, ki haját tépi?!

Szóljak hozzád népem, Jób feleségével,
Nem nyujtva enyhet és vigaszt nem hozva:
„Halj meg, poklos, az Istent megátkozva!”
Szóljak hozzád népem, Jób feleségével?!

Vagy érjek csöndben a fák gyümölcsével
S gyümölcs-érlelni hagyjam az Időt,
S a bosszút, átkot, bízzam Tereád
Isten, ki ha majd egyszer üt az óra,
Szólsz: „Kelj fel, népem, elég volt a próba”...

(Végvári-versek, 1919)

Három szín

A keblünkről letiltották,
Leszaggatták a három színt;
Keblünkről beljebb vándorolt:
Befogadták a szíveink.

Ameddig piros lesz a vér,
Ameddig fehér lesz a hó,
Amíg zöldel a rét füve,
Lesz *jel*, eszünkbe juttató:

Hogy hitünk hol van, hol hazánk,
Hogy hova, kihez tartozunk,
S kié a föld, hol elsüllyed
A koporsónk, ha meghalunk.

Hogy az életünk sivatag,
Hogy vérbemártott kép a táj,
S a testnek a letépett tag
Utána sír, utána fáj.

Ameddig piros lesz a vér,
Ameddig fehér lesz a hó,
Amíg zöldel a rét füve,
Míg lesz magyar szív, dobbanó:

A keblünkről letilthatják,
Letéphetik a három színt,
Keblünkről beljebb vándorol,
Befogadják a szíveink.

E három szín után fog szívünk
Sikoltva égni, vérzeni,
Ki mindenünnen leszaggatta.
Jöjjön és *onnan* tépje ki!

(*Végvári-versek, 1919. július 14.*)

Nagy magyar télben...

Nagy magyar télben picike tüzek,
A lángotokban bízom,
Legyen bár messze pusztán rőzseláng,
Bár bolygófény a síron,
Szent házi tűz, vagy bujdosó zsarátnok:
Boldog vagyok, ha magyar lángot látok.

Nagy magyar télben picike tüzek,
Szikrák, mécsek, lidércek,
Mutassatok bár csontváz halmokat,
Vagy rejtett aranyércet,
Csak égjétek, csak melegítsetek ma,
Soh'se volt ily szükség a lángotokra!

Nagy magyar télben picike tüzek,
Jaj, be szétszórva égtek,
Királyhágón, Kárpáton, mindenütt!
De mondok egyet néktek,
Szelíd fények és szilaj vándorlángok:
Mít gondoltok: ha összefogóznátok!

Nagy magyar télben picike tüzek,
Soh'se volt olyan máglya,
Mintha most ez a sok-sok titkos láng
Összefogna egy láncba...!
Az égig, a csillagos égig érne,
És minden idegen rongy benne égne!

(Végvári-versek, 1919. február)

Mene Tekel

A kéz vagyok, a láthatatlan kéz,
Mely jó és ír
És ismét ködbe vész.

A kéz vagyok; a láthatatlan kéz,
Mely jó és ír
És hatalmas és hideg, mint a sír.

A kéz vagyok, a láthatatlan kéz,
És nem látni, csak kinyúló karom
Végigfutni a fekete falon
És róni lángbetűt,
Vagy fehér falra fekete betűt,
Mindegy,
Csak lássa jól,
Akinek szól.

A kéz vagyok, a láthatatlan kéz,
Szeretne, haj, sok kéz lecsapni rája,
De akkor eltűnök
S elhitem, hogy csak káprázat voltam,
Önnön szívök tükrözött borzadálya,
Csak a rossz lelkiismeret.

A kéz vagyok, a láthatatlan kéz,
Nem vagyok költő s nem vagyok lovag,
Egy láthatatlan penna vagyok csak,
Mely jó és ír
És hatalmas és hideg, mint a sír.

És nekem nincs nevem,
Ahogy nincs a villámnak, a viharnek,
A halálnak
És nincs a viperának sem.

Nem név akarok lenni, – fogalom,
S csak a szívekben égni,
Mint üszkös seb,
Mint el nem múló tüzes fájdalom.

A kéz vagyok, a láthatatlan kéz,
Mely jó és ír
És ismét ködbe vész.

A kéz vagyok, a láthatatlan kéz,
S valamit mindenkinek írok én,
A csüggedőnek azt írom: Remény!

A kétkedőnek azt írom: Kitartás!
A könnyelműnek azt írom: Vigyázat!
Az árulónak én, hogy arca égjen,
Azt írom: Szégyen!

S egy szót a zsarnokok falára is,
A hatalom falára,
Egy szót s e szó nem hosszú,
Egy szót csupán: Bosszú!

(Végyári-versek, 1919. szeptember 8.)

Eredj, ha tudsz!

*Egy szívnek, mely éppúgy fáj,
mint az enyém*

Eredj, ha tudsz...
Eredj, ha gondolod,
Hogy valahol, bárhol a nagy világon
Könnyebb lesz majd a sorsot hordanod,
Eredj...
Szállj mint a fecske, délnek,
Vagy északnak, mint a viharmadár,
Magasából a mérhetetlen égnek
Kémleld a pontot,
Hol fészekrakó vágyaid kibontod.
Eredj, ha tudsz.

Eredj, ha hittelen
Hiszed: a hontalanság odakünn
Nem keserűbb, mint idebenn.
Eredj, ha azt hiszed,
Hogy odakünn a világban nem ácsol
A lelkedből, ez érző, élő fából
Az emlékezés új keresztetek.

A lelked csillapuló viharának
Észrevétlen ezer új hangja támad,
Süvít, sikolt,
S az emlékezés keresztfáira
Téged feszít a honvágy és a bánat.
Eredj, ha nem hiszed.

Hajdanában Mikes se hitte ezt,
Ki rab hazában élni nem tudott
De vállán égett az örök kereszt
S egy csillag Zágon felé mutatott.
Ha esténként a csillagok
Fürödni a Márvány-tengerbe jártak,
Meglátogatták az itthoni árnyak,
Szelíd emlékek: eszeveszett hordák,
A szívét kitepték.
S hegyeken, tengereken túlra hordták...
Eredj, ha tudsz.

Ha majd úgy látod, minden elveszett:
Inkább, semmint hordani itt a jármot,
Szórd a szelekbe minden régi álmod;
Ha úgy látod, hogy minden elveszett,
Menj őserdőkön, tengereken túlra
Ajánlani fel két munkás kezéd.
Menj hát, ha teheted.

Itthon maradok én!
Káromva és sötéten,
Mint téli varjú száraz jegenyén.
Még nem tudom:
Jut-e nekem egy nyugalmas sarok,
De itthon maradok.

Leszek őrlő szú az idegen fában,
Leszek az alj a felhajtott kupában,
Az idegen vérben leszek a méreg,
Miazma, láz, lappangó rút féreg,
De itthon maradok!

Akarok lenni a halálharang,
Mely temet bár: halló fülekbe cseng
És lázít: visszavenni a mienk!
Akarok lenni a gyújtózsínór,
A kanóc része, lángralobbant vér,
Mely titkon kúszik tíz-száz évekig
Hamuban, éjben.
Míg a keservek lőporához ér
És akkor...!!

Még nem tudom:
Jut-e nekem egy nyugalmas sarok,
De *addig*, varjú a száraz jegenyén:
Én itthon maradok.

(Végvári-versek, 1918. december 29.)

Az árnyék-kapitány

Állok, árnyék – a parancsnoki hídon.
És vérző vággyal végtelenbe nézek,
S a homlokomat néha megsimítom.

Lovaggá ütött a sors kő-keze,
Rangot adott – de nem adott erőt.
Erő nélkül, haj, mit kezdjek vele?

Ráferrasztott a parancsnoki hídra, –
S én hídkorlátnak dülve kémlelem:
Vajjon mi van a csillagokba írva?

A kardmarkolat nekem – csak kereszt.
De ráforrtam a parancsnoki hídra,
S a kötelesség hídja nem ereszt.

A hullámok a hajót csak viszik,
S az emberek – ha mellém áll a szél:
Hogy én vezetem: azt is elhiszik.

Vagyok magamnak örök, bús talány,
Éjféli árny a parancsnoki hídon,
Maga sem tudja, hogy lett kapitány.

A homlokomat néha megsimítom,
S elgondolom: Meghalni volna jó,
Állva, itt, így, a parancsnoki hídon.

Nagy tisztesség nem jár ki énnekem:
Vitorlavászon-zsák – s egy vaskölönc,
Mint óceáni temetéseken.

A hajó könnyedén tovább haladna,
Én némán, békén szállanék alá –
És fölöttem a hullám összecsapna.

(A műhelyből, 1924)

Bimbóban maradt szerelmek

Bánatra nyíltak volna,
És biztos hervadásra:
Én elítéltem őket
Bimbóban maradásra.
Bánat így is kísér,
De mosolygóbb a bánat.
Ha meghalok, tegyétek
Gyász – s győzelem jelének
Szívemre e ki nem nyílt rózsza-ágot.

(Egy eszme indul, 1925)

Tőlem

Tőlem szerelmes dalt ne várjatok,
Én rajtam megfogant egy furcsa átok,
Ábrándos húrja nincs a hegedűmnek
És senkinek sem adok szerenádót.

Epedve bűgő vágyak poétája
Én nem vagyok. Ne kelljek senkinek!
Nem trubadúrnak jöttem én ide
S nem küldtek engem rózsaligetek.

Az éj s a köd küldötte vagyok én.
A szakadékok üzennek egymásnak
Velem. És köt a kietlen parancs:
Magánosan az utak szélén álljak!

Hogy álljak, mint egy pusztai kereszt!
Hogy álljak, mint egy bús Memento Mori!
Hivatásom: az örök fájdalom
Ércbetűit az ős-gránitba róni.

Hogy járjam a lét tarolt erdejét,
És versenyt süvítsek a szabad széllel!
S egykor, ha minden dalom elapadt,
Hárfámat a sziklákon zúzzam széjjel!

(Csak így, 1920)

Az úszó kő

Ó, búcsúzás még nem volt ily nehéz!
Úgy éreztem: megfojt a fájdalom,
Úgy éreztem: süllyedő kő vagyok,
Nagy sziklateher rozzant csolnokon.
S többé fel nem jutok a napvilágra. –
Aztán – megtaláltam az álmaim...
S most már ringat, tart az álmok árja.

Toll és ecset

Szőcsné Szilágyi Piroskának

Testvér, a mi háborúnk elveszett,
És a mi népünk test szerint halott.
Eltört a kopja, eltörött a kard, –
De Isten nekünk más fegyvert adott.

Kifele, Testvér, nincs számunkra út,
De befele még sok ösvény vezet.
A magyar lélek kincses labirint.
Művész-testvérem, fogd az ecsetet!

Keményen fogd meg, mintha dárdát fognál,
Én is úgy fogom tollam: kardomat.
Kapcsolja össze sajtó sebeinket
Egy néma, szörnyű életakarat!

Ha titkos mélységek fölé hajolsz,
Hogy vásznadon egy varázs-vonást tégy,
Ha kémleled az alkony aranyát:
Testvér, testvérem, őrjáratra mégy!

Ha hajlok titkos mélységek fölé,
Hogy egy igétől mámoros legyek:
Én úgy érzem, hogy szól a trombita,
Én úgy érzem, hogy rohamra megyek.

Szépséggel hogyha csordultig a lelkünk,
Ha végtelenbe kalandoz a vágyunk:
Testvér, mi új Uzsoknál örködünk,
Mi új Doberdó szikla-fokán állunk.

Az egyenruha régi módja elmúlt,
Most önnön színeinkbe öltözünk,
És mégis, mégis hadsereg vagyunk,
És folyton fogyva mégis megnövünk!

És zúgva rontunk ezer gáton át,
Rabföldön, könyörtelen ég alatt,
E vértelen harc döntő ütközet,
S ki itt győz: mégis csak felül marad!

(Két fény között, 1927)

„Cherchez la femme”

Keressétek a nőt.
Keressétek, igen,
De ne csak ott, ahol eddigelé:
Szerelmi lázban, apró intrikákban,
S ne állítsátok minden rossz mögé,
Eltévedt, kisiklott, korommáégett,
Tört életek mögé.
Mindez igaz. Ő ott van mindenütt.
Kígyózó karját királyokra fonja
S országperzselő láng csap ki szeméből,
Ha nem tűzhely a gondja.
Igaz: ő a nagyban a kicsinyesség
S mégis méltó reá,
Hogy a nagyban mint nagyot megkeressék.
Keressétek tehát.
De ne csak ott, ahol eddigelé.
Ne nézzetek csak a tűzhely mögé.
Ne is csupán sötét sikátorokba,
Ne is csupán szürke hivatalokba,
Hol társatok és ellenfeletek,
S kiragadja – nem önnön hibájából –
Kezetekből a napi kenyeret.
Keressétek tovább...
Mert ott van ő a vágyban és a vérben,
De minden magasban és minden mélyben,
Kőcsipkét ver a kora gótikában,
Szárnyal a Beethoveni muzsikában
És gyökeret ver minden költeményben.
A költeményben...
Hiszitek-e ti,
Hogy a versnek is vannak szülei?
Mint a gyermeknek apja-anyja van.
Csak itt, e különös tündérvilágban
A természet rendje fordítva van.
Itt az ihlető asszony az apa,
Ki elhullat egy kis virágmagot
S az megfogán...
A költő aztán világra szüli
A gyermeket.
Ti ott, künn, a rendes embervilágban
Ugy-e az apát is tisztelitek?
Gyermekeit nevéreől nevezitek.
Látjátok, e furcsa tündérvilágban
A nőnek ismeretlen a neve.
Az alkotónak és az alkotásnak
Ő láthatatlan, szerény háttere.
Ó, sokszor fájt e visszásság nekem:

A virágmag-hintő drága kezét
Hogy mindeneknek fel nem fedhetem,
S hogy versemet Isten után
Kinek köszönhetem.
Tiszteljétek tehát,
Az „alkotó” nagy Inspirátorát,
A virágpór-hintő titkos kezét,
Aki vezet
Új világokon át.
S keressétek a nőt
A magasságban és a mélyben,
Árnyékban, zivatarban, napsütésben
És minden költeményben
Tovább...

(Romon virág, 1933. március 7.)

Férfi sorsa

A nő. Igaz. És én sem tagadom,
De ez a sors nagyon elágazik.
Közel, távol, mélységbe, magasságba
Szertefuttatja gyökérszárait.
Fülledt közelen, szellős messzeségen,
Bús mélységen, zord magasságon át:
Mindenki úgy, ahogy neki kimérték,
Ragadja meg a sorsa fonalát.

Az egyik fonál Lédához vezet:
Tűz, vér, piros kéj, fekete halál.
A másik végén szemérmes leányka,
Aranyhajú jövendő anyja áll.
Kerül, fordul a harmadik fonál,
S végül csak a hiú Évához ér,
Akivel csupán játszani lehet,
S aki játszik a játék kedviér'.
Futnak még száz irányba fonalak,
Minden fonál végén egy nőalak,
S mintha mind egy sors változata lenne.

De én rejtettebb kútfüre akadtam,
Szerelem útját hogy elhagyogattam:
Én, én a *Testvért* fedeztem fel benne.

(*Atlantisz harangoz, 1925*)

A testvér

A Testvér az a nő, aki szeret,
De vágya nincs és semmit sem akar.
Tenger-nyugalmú mosolya mögött
Nemes, vagy nemtelen célt nem takar.
Nincs elfogultság benne, s nincs zavar.
Nincs macska-szeszély, s nincs tigris-fölény,
Olyan, mint a jó lelkiismeret
Az öntudat virágos küszöbén.
Tartózkodása nem titkos ígéret,
Nem szűzi hó, mely olvadásra vár,
De kőbe metszett, rendületlen lényeg.

Látod, ez az a nő, aki testvéred.
Ez az a nő, akiben megszűnik
A nemek örök, nagy szerelem-harca,
Mely hódítás és leigáztatás,
Ha százszor pásztor-idill is az arca.
Bilincs nehezül és rabszój fonódik
A szeretőkre a vágy vak tüzében.
De szabadság van a testvériségben.

A Testvér az a nő, aki szeret,
De sohasem lesz gyermekeid anyja,
Csak álmaidnak, lélek-gyöngyeidnek
Töretlen-tömör aranyfoglatja.
Ki távol tőled – melletted áll mindig,
S a Szépség ködös ormai felé,
Ha megállottál – újra útnak indít.
Mint halkbeszédű alpesi kalauz,
Komolyan kormányozza léptedet,
S ha végső dalba fogsz: tündér-echó;
Meggázszorozza hattyú-éneked.

(Atlantisz harangoz, 1925)

Egy vérből

A költő és a nő között
Túl a szerelmen, vagy innen azon,
Valami titkos ős-rokonság lappang.

Testvérek ők.
A végtelenben egy vérből eredtek.
Egy szív jutott nekik:
Törékeny, gyöngéd, könnyen hevülő,
Titok-tudó, értelem-ellenes.

Ahogy néha egymásra mosolyognak,
Egymásnak intve, mint az augurok,
Olyan egyformák, olyan egy-testvérek,
Hogy szinte bűn köztük a szerelem.
Szinte szentségtörés.

(Atlantisz harangoz, 1925)

Mikor ünnepet ül...

Mikor ünnepet ül
Lelkedben az öröm, vagy fájdalom,
– Lehet gyászünnep is –
Akit nagyon szeretsz,
Akkor hozzá mehetsz,
Jaj, csak ne menj szürke hétköznapon!

Akit szeretsz, annak
Egész lelket áldozz,
Jaj, csak vele *gyakran* ne találkozz!

Akit nagyon szeretsz:
Ne kívánd a házikódba társul,
Örvendj, ha a lelked vadvirágos,
Messze síkján néha hozzád társul.
Örvendj, mikor járhatsz
Bársony-puha karján
Erdők muzsikáló, suttogó avarján.
Vagy ha hegytetőkön,
Meredélyek felett
Vigyázva, szelíd kézzel átvezet.

Akit nagyon szeretsz:
Völgyben ne lakozzál,
Hegyen találkozzál
Ott társalogj Vele,
Társalgásod imádkozás legyen,
Fénnyel, árnnyal, végtelennel tele.

Akit nagyon szeretsz,
Soha meg ne csókold, ne öleld meg,
Áhítattal csak a kezét fogd meg.

Akit nagyon szeretsz:
Közted s közte, mint egy tündérfátyol,
Lebegjen a távol.

Mint egy fényes, hűvös tündérfátyol, –
S hogy balgán letépjed,
Őrizzen az Isten attól téged!

Ami el nem kophat
Forró közelségbe’,
Hosszú megszokásba’,
Akárminek hívják:
Annak az érzésnek örök a zománca.

(*Csak így*, 1920)

A beépített lélek

Ezeket a verseket ajánlom
Szócsné Szilágyi Piroska
festőművésznőnek,
Testvéremnek lélekben és igazságban

Testvér, Te az én költészetemnek
Nem Laurája s nem Lizája voltál.
Fantáziám ritkuló erdejébe
Virágmagvakat hintve behatoltál.

Művészeted a művészetemnek,
Stílusod stílusomnak része lett,
A Lelked, mint Kómíves Kelemenné,
Sziklaváramba beépítettett.

Vagy inkább úgy épültél tán belém,
Mint Strassburg dómjába a gótika.
Ki a stílt vágyik kitépni belőle:
A templomot kell lerombolnia.

(Egy eszme indul, 1925)

Kölcsön

Add egy órára kölcsön a szemed.
A nyugodt, tiszta pillantásodat,
Mely felitatja ezt az őszi pompát:
A barnát, bronzot, bíbort, aranyat,
S hatalmat ad a táj fölött Neked.
Add egy órára kölcsön a szemed.

Hisz' látok én is: bronzot, aranyat,
És a kék eget örök háttérül.
De más e látás. Az én két szememre
Mindig valami kis fátyol terül.
Ha tágra nyílik ámuló szemem,
Függőnyt engednek elé hirtelen
Surránó kicsi gondolat-koboldok.
Jaj, nekem nem jelennek meg soha
Felséges önnönmagukban a dolgok.

Neked adatott szemtől-szembe látni.
Te látod őket úgy, függetlenül
Mindentől, Testvér – tenmagadtól is.
Milyen lehet a te szemed belül?
Ahogy a világra most ráderül:
A világ nézi vele önmagát.
Ó, ha csak egy órára megszerezném
A szemed titokzatos alkatát!

Csak most, addig, amíg lemegy a nap,
S a fák tetejét glóriába vonja.
– Micsoda százszoros dicsfény-sugárt
Jelenthet a Te szemednek e pompa! –
Csak most, addig, amíg lemegy a nap
S magával rántja égő szemfedőjét,
Hogy néma árnyak égre-földre szőjék
A csillaghímes mély feketeséget.
Csak addig add a szemedet nekem.

Azután Testvér – visszaadom Néked.

(Egy eszme indul, Kolozsvár, Hója-erdő, 1923. október)

Tükrök törvénye

Hogy a mi lelkünk szépítő tükör,
Egymást szépítjük meg:
Az meglehet.
Nem baj.
Így tükrözi a Szent Anna-tava
Sokszor még mélyebben a mély eget.
Mi nem tükrözünk mást, mint lényeket.

És azért ez a látás *így* igaz,
Ha egy-egy vonástól el is tekint.
Mi látjuk egymást, nem ahogy vagyunk,
De látjuk örök mivoltunk szerint.

(Egy eszme indul, 1925)

Tragédia

Somló Bódog halálára

A Mester épít, kristályt kristályra rak,
Az Ész áttetsző alabástromát
Nem színezi, nem árnyalja salak.
Az alap gránit, tömör és szilárd,
Természetadta, biztos, ősi kő,
Rajta ível árkád árkád után,
S fölibük tornyosul majd a tető.

A Mester épít, kristályt kristályra rak.
Irigység, önzés, bosszúvágy, harag
A számítását nem keresztezi.
Nem csálnak a gigászi méretek.
A gondolat királyi termei
Visszhangozzák a szót: nem tévedek.

A Mester épít – és nem álmodik.
Itt nincs egy célon túlmenő „talán”,
Itt nincs egy célon innen maradt „hátha”,
Itt minden csupa egyensúly, s arány.

A munka halad, egyre feljebb hág,
Ami még hátra van, talán kevés,
Behálózva a megértett világ,
S leszűrve minden földi szenvedés.

És akkor jó egy váratlan lökés.
A büszke homlokzat végighasad.
Valahol lenn, megnyílt egy mély pokol,
Valahol lenn, mélyen az Ész alatt.
És a repedés tágul, egyre tágul,
A meghasonlott lélek látja ezt,
Látja – és tompán önmagába bámul.

S nincs gyöngéd kéz, mely nyúlna most felé,
S törölné verejtékes homlokát,
Mikor recsegve minden összedül,
Nincs váll, hol megtámaszthatná magát,
Nincs nyugvópont, nincs kívül, nincs belül,
A végzet mindent, mindent letarol.

Akkor eszébe jut:
Van még egy sírhant, messze valahol.

(Egy eszme indul, Kolozsvár, 1920. szeptember 30.)

Isten

Uram, olyan egyforma minden szolgád
És oly egyforma minden templomod,
S olyan mindegy, hogy a toronycsúcsokra
Keresztet tűznek-e vagy csillagot.

Uram, én békén hagylak az imámmal,
De Te se kívánj a szívemtől semmit,
Vagyok kopott kőtábla, jaj sok zápor
Mosta le rólam a Te törvényeid.

Uram, teremtők vagyunk mind a ketten,
Amily igaz, hogy a lelkem Te adtad,
Olyan igaz, hogy én formállak Téged
És nincs Uram, én rajtam más hatalmad.

Mégis Uram, míg ringsz egy fűszál selymén,
Amíg sötétlesz mélyén egy örvénynek,
Amíg csillagbetűkbe írva *látlak*:
Uram, lesz még találkozásom Véled.

(Fagyöngyök, 1918)

Istenarc

Egy istenarc van eltemetve bennem,
Tán lételőtti létem emlék-képe!
Fölibe ezer réteg tornyosul,
De érzem ezer rétegen alul,
Csak nem tudom, mikép került a mélybe.

Egy istenarc van eltemetve bennem,
Néha magamban látom, néha másban.
Néha állok, mint fosztott ág, szegényen,
Ha rossz órámban eltűnik egészen
Alter-egóm az örök vándorlásban.

Egy istenarc van eltemetve bennem,
A rárakódott világ-szenny alatt.
A rámrakódott világ-szenny alól,
Kihűlt csillagok hamuja alól
Akarom kibányászni magamat.

Egy istenarc van eltemetve bennem,
S most ásót, kapát, csákányt ragadok,
Testvéreim, jertek, segítsetek,
Egy kapavágást ti is tegyetek,
Mert az az arc igazán én vagyok.

Egy istenarc van eltemetve bennem:
Antik szobor, tiszta, nyugodt erő.
Nem nyugszom, amíg nem hívom elő.
S bár világ-szennye rakódott reája,
Nem nyugszom, amíg nem lesz reneszánsza.

(Atlantisz harangoz, 1925)

Nem a teljes pohár

Járosi Andornak

Uram Jézusom, jaj, én nem tudom:
Júdásod vagyok-e vagy Pétered
(Jaj, csak a gyávaságban Pétered...)
Vagy egy a farizeusok közül,
Ki üres életének nem örül
S kiontja mégis újból véredet
S hazudik újból minden új napon.
Vagy jobbik esetben Pilátusod
Vagyok, ki mossa hűvösen kezét
És véli: kívül áll a dolgokon.
Vagy vagyok még jobb: éjféli beszéd:
Nikodémus éjféli surranása –
Félig szégyelli és félig imádja
Titokban fölkeresett Mesterét.
Vagy ennél is jobb vagyok, úgy lehet:
Én, József, az arimathiai,
Ki kertjében ad temető-helyet.
(Adhatott volna vajjon egyebet?)
S tovább: Tamás, talán Tamás vagyok,
Aki csak akkor hisz, ha lát s tapint,
S hálásan csak a dicsőült sebekből
Vonja vissza fekete ujjait.
Legeslegjobb mégis akkor vagyok;
Ha felbúgok: hiszek hitetlenül – –
Uram, Jézus, légy segítségemül!!

Akárki legyek én ezek közül:
– S bizony mondom, hogy mindenik vagyok –
A többiekkel összefogódkodva,
Szörnyű kórusban feléd jajdulok:
Uram, Jézus, mennytől a pokolig
S pokoltól mennyig ívelt szenvedésed,
És megkóstoltál ecetet s epét – –
De egyet mégsem: azt, hogy mi a véték!!
Azt is, hogyne – ahogy egy Isten kóstol,
Ki a fekélyre csókkal rálehel,
De nem úgy, Uram, nem azzal az ízzel,
Mint ki a bűnt maga követte el!!
És nézi némán és kővé-meredten,
Borzadva, vagy már érzéketlenül,
Bűnből hogy lesz bűn gomba-szaporán:
Egy félrecsúszás ezer újat szül.
Üvöltene: hogy jutottam ide??
Újjászületni: hova, meddig menjek?
És forgolódik verejtékes ágyán:

Bűnösnek higgye magát, vagy betegnek?
(Jaj Orvos, Orvos kéne bármelyiknek!)
Kutatja kínnal átkát önmagában –
Majd vadul nekivág a végtelennek.
Megelevenül sziszegő kígyókkal,
Rémekkel népes lesz a bűn-bozót,
Rátekerőznek a megfulladóira – –
S már a jóakarát is átkozott!
A szeretet is kár-tevő csupán,
Romlás már minden lépés, mozdulás –
A bánat engesztelő kenetéből
Dühöngés lesz: a Teremtő hibás!!
Mért így alkotott: gyenge-nyomorultnak?
Vagy mért nem adott tiszta szenvedést?
Mért engedte, hogy a fertőbe hulljak?!

Uram, mindezek Tetőled elmultak.
A Pohár alján a végső öröm
Elmult Tetőled és megkímélődtél,
Átmentél tisztán a földi tűzön.
Te nem árultál el senkit soha,
Te soha senkit nem tagadtál meg,
Nem hazudtál és Tehozzád a szenny
Még gondolatban sem férközhetett.
Szentül álltál és kívül a világon,
S hidegen mégsem vontad ki magad,
Bíráidra Te emelt fővel néztél
S nem titkoltad világosságodat.
Vissza-fogtad az érted fogott fegyvert:
Fogtak-e fegyvert szentebb ügy nevébe?!
(Egy intésedbe került volna csak
A Birodalom megsemmisítése!!)
De Neked nem kellett a *mások* vére.
És hinni, hinni könnyű volt Neked:
Te s az Atya egy voltatok bizony –
Akkor is, amikor pokolra szálltál,
Tudtad: megdicsőülsz harmadnapon.
Uram, rettentő szenvedéseidnek
Teljéből Isten törölt egy vonást:
Nem ismerted az ember-örülést,
Nem ismerted a lelkipurdalást.
Nem érezted Te, hegytetőkön-járó:
Mily örvény-húzású az ingovány,
A lóp virága mily kívánatos,
A lidérc milyen kék-lángú talány.
Még a kísértésed is lelki volt,
Még a sátán is a csúcsokra vitt,
Nem ismerted, nem ismerted Uram
A szív leggyilkosabb gyötrelmeit.

Megaláztak, megköpdöstek, Uram,
Ahogy embert e földön csak lehet,
De Benned mártír-mámor muzsikált
Emberfölöttin: Nem érdemled meg!!
Uram, Tetőd mégis csak elmúlt
A Pohár alján a végső öröm,
Nem hajtottad fel a teljes pohárt:
Átmentél tisztán a földi tűzön.

(Magasfeszültség, 1940)

Kegyelem

Először sírsz.
Azután átkozódsz.
Aztán imádkozol.
Aztán megfeszíted
Körömszakadtig maradék-erőd.
Akarsz, egetostromló akarattal –
S a lehetlenség konok falán
Zúzod véresre koponyád.
Azután elalélsz.
S ha újra eszmélsz, mindent újra kezdesz.
Utoljára is tompa kábulattal,
Szótalanul, gondolattalanul
Mondod magadnak: mindegy, mindhiába:
A bűn, a betegség, a nyomorúság,
A mindennapi szörnyű szürkesség
Tömlöcéből nincsen, nincsen menekvés!

S akkor – magától – megnyílik az ég,
Mely nem tárult ki átokra, imára,
Erő, akarat, kétségbeesés,
Bűnbánat – hasztalanul ostromolták.
Akkor megnyílik magától az ég,
S egy pici csillag sétál szembe véled,
S olyan közel jön, szépen mosolyogva,
Hogy azt hiszed: a tenyeredbe hull.

Akkor – magától – szűnik a vihar,
Akkor – magától – minden elcsitul,
Akkor – magától – éled a remény.
Álomfáidnak minden aranyágán
Csak úgy magától – friss gyümölcs terem.

Ez a *magától*: ez a *Kegyelem*.

(Egy eszme indul, 1925)

Kicsi menyasszonyok

Kicsi lányok: kicsi menyasszonyok
Jöttek ma itt is, ott is szembe vélem,
Fátylasan, koszorúsan, nagyosan,
Tiszta fehérben.
Csupa-csupa kicsi fehér menyasszony...
Jártak az utcákon, a tereken,
Fehér volt tőlük város és világ, –
De valamennyi: vőlegénytelen.
Vagy talán mégsem... mert a vőlegény
Láthatatlanul köztük lebegett,
Mint egy májusi mély lélekzetvétel,
Mint egy pünkösdi előtti lehelet.
A templom előtt áhítattal álltak,
S oly furcsa áhítattal néztem én:
Bérmáló lányok, első áldozók,
Mennyi menyasszony, – s csak egy vőlegény.
Ezen az egyen nem lehet vitázni,
Ez az egy mindig, mindenkire vár,
A Tavasz ő, a Szentlélek maga,
Örök ifjúság, mennyből jött sugár.
Zenghet aztán Énekek éneke:
Valódi nászok bíbor kardala,
Ily üveg-hangon nem zeng semmi már,
Mint ez a májusi litánia.
És jöhet aztán a tündérr királyfi,
Akkor sem lesztek ilyen boldogok,
Fehér virágok, első áldozók,
Vőlegénytelen kis menyasszonyok.

(Romon virág, 1931. május 14., Áldozócsütörtök)

Szeresd az Istent s tégy, amit akarsz

Fölény – de nem bánt.
Nem héjazik fent.
Derű – de égi.
Józanság – de szent.
Bent a világban,
Mégis kívül rajt:
Hódítani lelket
Jézusnak óhajt.
De tapintattal
Tágasságot ad –
Lélek ne hordjon
Semmilyen igát.
Mikor búcsúzik:
Nincs szemébe könny –
Egyszer mindenki
Úgyis visszajön.
Advent idején
Temetőbe jár –
Sírok közt röpköd
Mint a fénybogár.
Az új halottól
Vidám-kedvesen
Kérdi: hogy aludt
Első éjjelen?
S szól az Élethez:
Engem nem zavarasz – –
Szeresd az Istent,
S tégy, amit akarsz!

(Magasfeszültség, 1940)

Álmodsz-e róla?

Álmodsz-e róla, mondd?
 Eljár-e hozzád olyan suhanó,
 Nesztelen léptekkel, mint életében?
 Érzed-e édességét közelének?
 Barna haját, fájdalmas-nagy vadgesztenye-szemét,
 Lélek-kitágította pupilláját,
 Lezárt ajkát, a keskenyvonalt,
 Mely hallgatni, jaj, régen megtanult,
 Jaj, szinte oly jól, mint a koporsóban:
 Haját, szemét, arcát, ajkát, alakját
 Álmodban látod-e?
 S azt a néhány apró, keserű ráncot,
 Miket az elfojtott betegség,
 S övéért örök aggodalom
 Olyan korán szántogatott
 Vonásainak finom földjébe mélyen, mélyen?
 Hát ritka mosolygását látod-e?
 S még ritkább nevetését,
 Mely, ha kibuggyant, mindig könny buggyant vele,
 Mintha mondaná: Nevetés közben is fáj a szív –?

Álmodsz-e róla, mondd?
 Álmodnod kellene.
 Hiszen vele élted az életed.
 Feleséged volt, életed fele.
 S szeretted,
 Szeretted százszor erősebben nálam.
 Mert bírtad, s merted életedhez kötni
 Életét, ahogy férfimódra kell.
 S boldog voltál, és boldog volt veled – – ...
 Vagy – én szerettem jobban mégis, én,
 Aki nem mertem karjaimba vonni,
 Mert tudtam: nem lehetek semmije,
 Álmodok szőnyegét teregethetem csak
 Szegény, megfáradt lábai elé?

Álmodj róla!
 Álmodnod kellene!
 Éltél hiszen annyit a közelében!
 Lényének ezer apró részletét
 Ismerted, mely nekem rejtve maradt.
 Tudtál ezer nem-sejtett édességet.
 S lelke rejtett, pókhálós zúgait,
 Hol mégis őszi napfény bujdosott
 S a pókfonálon csillogott a harmat
 S ezüstrezgéssel reszketett a dér:
 Te tudhattad talán csak – egymagad.
 Mit ismertem én? Pár nagy vonalat.

Vajjon e pár vonal volt lényege?
Nekem freskó volt – neked mozaik.
Álmaidban még összerakhatod.
Álmodj hát, rettentően kifosztott ember!
Gazdagok lehetnek az álmaid!
Az álmaidban még gazdag lehetsz!
Láttad annyi drága hétköznapon,
S jóban-rosszban oly bensőségesen
Osztokodtál vele...
Osztottam én is, ó igaz,
De csak kivételes nagy ünnepen.
Nem bírtam, nem mertem és nem akartam
A két karomba zárni.
Féltettem összhangját a szíveinknek,
Féltettem őt az élet vad kezétől,
S féltettem kényes, önző magamat.
Elengedtem hát, hogy megőrizhessem,
Mint pók a fonalat –:
Helyette – róla szőtt álmaidat!

Álmodsz-e róla, mondd?
Én, amíg bús fölénnyel
És képzelt diadallal
Csak hagytam peregni az életet –
Álmodtam róla szakadatlanul
Tündéri szépeket.
S kiálmodtam magam.
És most nincsenek többé álmaid.
Se nappal nincsenek, se éjjelente.

Mit nem adnék pedig,
Ha láthatnám egyetlenegyszer bár!
Érezném édességét közelének!
Barna haját, vadgesztenye-szemét,
Mellyel most játsznak őszi angyalok –
Lélek-kitágította pupilláját,
Egy-egy barázdát arca drága földjén,
Egy mosolyát, ha láthatnám! – Egy könnyét
Ha érezném forrón kezemre hullni!
Aggódnánk együtt és nevetnénk együtt,
S fájna szívünk nevetés közben is!

Álmodtam róla egész életemben,
Kiálmodtam lelkemet, magamat.
S álmaidban most meg nem látogat
Soha, soha!

Álmodsz-e róla, mondd?
Mert ha álmodsz, hiába veszteséged:
Kettőnk közül Te vagy a boldogabb!

(Magasfeszültség, 1937)

Sponsa Verbi

Eszter testvérnek

Halkan mormolt a Denyásza-patak –
 Kőről-kőre esett
 Kis csobogókkal, ahogy a Cibin
 Zuhatagjai felé sietett –:
 Harmatozó egek patakja.
 Sietett
 Egyik örökkévalóságból
 Másik örökkévalóságba –
 Egekből – tengerekbe –
 Kőről-kőre – –
 Hallgattam mormolását
 Botomra dőlve,
 A botom földbeszúrva, mint a dárda.

Most odaképzelem magam
 Egész valómban vágyakozva, fájva.
 Keresem a padot,
 Amelyen megpihenve
 Nemcsak szemem, de lelkem olvasott
 Egy csodálatos könyvet:
 Sponsa Verbi:
 A Lélek jegyese.
 Az volt, egészen az volt, aki adta,
 Az volt már mindörökre –
 S a lelkem úgy fogadta,
 Csakugyan úgy, mint egek harmatát
 Fű, fa, csillagzuzmó, moha, virág,
 Melyek tövéből elindul az ér:
 Vékonyka víz-szalag
 És lesz belőle, ha Isten akarja
 Patak – patak...
 Harmatozó egek patakja.
 Munkál a Lélek, amikor akar,
 De szebb ez a csend, mint a zivatar.

Mormolt, mormolt a Denyásza-patak,
 Kőről-kőre esett –
 Egyik örökkévalóságból
 Másik örökkévalóságba
 Sietett.

Ó, lennék én is örökkön-örökké
 Harmatozó egek patakja!
 Harmatozó egek patakja:
 A Lélek örök jegyese legyek.
 Sponsa Verbi.
 Fel, fel a porból-sárból,
 Ige-mormoló kristály-ér legyek,
 Kristály-forrás erdő talajából –
 Harmatozzatok, harmatozzatok
 Egek – – ...

(Egészen, Kolozsvár, 1941. március 25.)